

Csáki Árpád

A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM OSZMÁN-TÖRÖK SZŐNYEGEI¹

Bevezetés

A 15–18. századi oszmán-török szőnyegek az iszlám világon kívül Erdélyben – elsősorban egyházi tulajdonban – maradtak fenn a legnagyobb számban (mintegy 400 darab), közgyűjteményben pedig Budapesten, az Iparművészeti Múzeumban található a legfontosabb, 176 darabot számláló² gyűjtemény. Erdélyben a brassói evangélikus nagytemplom (Fekete templom) gyűjteménye a legjelentősebb (157 darab), emellett a szebeni Brukenthal Múzeum is közel fél-száz tételt őriz. Több tucat szőnyeget számlálnak a segesvári, szászmedgyesi stb. evangélikus templomok gyűjteményei is. A szőnyeget a szász kereskedelmi központokban, elsősorban Brassó-, valamint Nagyszebenben jelzik legkorábban, Erdélybe ugyanis itt értek be a román fejedelemségeken keresztül a Konstantinápolyból induló kereskedő útvonalak. Az erre vonatkozó legkorábbi írásos adatok a 15. század második feléből ismertek, ekkor a kereskedők Moldván keresztül szállították a szőnyeget Brassóba.³ A következő század elején (1503) a városba érkező kereskedelmi áruk vámilletményeit rögzítő huszadjegyzék alapján több mint ötszáz szőnyeg érkezett.⁴ Ezek egy része a város tulajdonában maradt, és innen jutott az egyházak, részben pedig – alkalmi ajándékozással, például lakodalmi ajándékként – a nemesek és helyi polgárok⁵ birtokába, a többi adásvétel részét képezte. Binder Pál adatai alapján ismerjük például, hogy 1542-ben egy brassói esküdtpolgár több szőnyeget adományozott Béli Pálnak lakodalma alkalmából, a következő évben pedig Mikó János részesült hason-

ló ajándékban.⁶ A megnövekedett kereslet mértékét jelzi, hogy a következő század első felében, Bethlen Gábor, majd I. Rákóczi György fejedelmek idejében értéküket külön is szabályozták.⁷

Oszmán szőnyegek a székelyföldi⁸ nemesi lakáskultúrában

A fejedelmi udvar hatására az oszmán-török textíliák (abroszok, keszkenők, szőnyegek), a székely főnemesi lakáskultúrában is általánosan elterjedtek. Különösen Bethlen Gábor idejében érkezett jelentős számú szőnyeg Erdélybe, gyulafehérvári palotája számára⁹ maga is gyakran vásároltatott szőnyeget portai megbízottjaival, köztük zabolai Mikes Kelemennel, aki 1623-ban állandó portai követként (kapitihaként), majd főkövetként 1627-ben járt a Portán.¹⁰ I. Rákóczi György számára többek között altorjai Réthi István – aki 1634–1646 között több alkalommal is járt a Portán¹¹ – keresett és szerzett be szőnyeget, amint a hazaküldött, valamint a fejedelemtől érkező levelekből kiderül.¹²

A végrendeletek, vagyonmegosztások, kiházasítások alkalmával készített hozománylevelek sora¹³ tanúskodik arról, hogy az iratokban a székely festékes szőnyegektől „török/törökországi/portai”, „perzsa” vagy „duffla” jelzőkkel megkülönböztetett szőnyegek elsősorban asztal- és ágyterítőként, valamint falikárpitként, továbbá hintók tartozékaiként voltak használatban.¹⁴

A bodolai várkastélya mellett Uzonban is udvarházzal bíró Béli Kelemen (1587 k. – 1627)

¹ A tanulmány a Székely Nemzeti Múzeum 1938–1945 közötti intézményi levéltárát feltáró kutatási program keretében készült.

² Katalógusát lásd BATÁRI Ferenc 1994.

³ IONESCU, Ștefan 2007, 27.

⁴ BATÁRI Ferenc 1994, 24; PÁSZTOR Emese 2007, 10; IONESCU, Ștefan 2007, 28–29.

⁵ Említésre méltó, hogy a falvédőként is használt szőnyeget egy segesvári polgári ház falán a 17. század első felében készült fal-képként is megtaláljuk. PÁSZTOR Emese 2007, 13–14.

⁶ BINDER Pál 1994, 17; Quellen, III, 138.

⁷ BATÁRI Ferenc 1994, 24–25; PÁSZTOR Emese 2007, 10. I. Apafi György fejedelem kastélyainak berendezésére lásd Uo.,

25–26.

⁸ Jelen tanulmány keretében elsősorban a Háromszékre vonatkozó történeti adatokra szorítokunk.

⁹ A fejedelmi palotában 1629-ben összesen 259 keleti szőnyeget írtak össze. BATÁRI Ferenc 1994, 25.

¹⁰ Vö. BIRÓ Vencel 1921, 121; PÁSZTOR Emese 2007, 19.

¹¹ Vö. BIRÓ Vencel 1921, 123–126.

¹² BEKE Antal – BARABÁS Samu 1888, 116, 407–408, 595, 868.

¹³ Erre vonatkozóan lásd ErdTest I–IV; SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2015, 233–261.

¹⁴ PÁSZTOR Emese 2013, 297–299.

háromszéki főkapitány halála után számba vett ingóságai között például 7 darab „fejér apró”, 3 skarlát – ezeknek „ketteje veres, egyik kék”, két „veres”, valamint egy „öreg veres diván” szőnyeget írtak össze,¹⁵ egy évvel később ezek mellett továbbiakat¹⁶ is részletesen leírtak. A lakberendezésben megjelenő szőnyegek mellett nagyobbik fiúgyermeke, a háromszéki alkapitány Béli János (megh. 1648-ban) hagyatékában egy peres ügy kapcsán 1656-ban „két szőnyeget, hintókra valókat” is említenek.¹⁷ Amikor 1676-ban, fejedelem elleni összeesküvés vádjával kisebbik fiát, Béli Pált¹⁸ Fogaras várába bebörtönözték, a fejedelmi biztosok összeírást végeztek a bodolai kastélyban és az uzoni udvarházban. Mikes Kelemen így írt erről 1676. május 16-án Teleki Mihály kancellárnak: „Mi Uram Bodolára bementünk vala s az mi volt ott, inventáltattuk, de ott Uram bizony majd semmi sem volt; az házakban lévén valami kárpitok¹⁹ és szőnyegek hitvánok, de az szőnyeget is úgy atták számban, hogy nem Béli uramé, hanem az brassai nagy papé.”²⁰ Béli két évvel később a Portára menekült, javait a fejedelem a kincstár számára lefoglaltatta. Ekkor az uzoni kastélyból többek között 29 darab falra való és 4 „persiai kárpitot” vittek el a fejedelmi biztosok.²¹

Az oszmán-török szőnyegek más háromszéki nemesi lakóházakban is fellelhetők voltak. Özv. Daniel Ferencné Béli Judit vargyasi birtokán 1661-ben történt pusztítások kárfelvételeiben például „félviseltes veres eskallat szőnyeg”-et említenek.²² A 17. század végén a Kálnokiak kőröspataki és miklósvári kastélyainak leltárai nem említenek szőnyeget,

Kálnoki Sámuel brassói ládáinak²³ jegyzékében azonban 1698-ban szerepel egy kárpit és fekete szőnyeg is.²⁴ Az 1695-től Erdély bécsi alkancellárjaként működő Kálnoki vagyontárgyai még következő évben is Brassóban lehettek, talán ezzel is magyarázható, hogy lányának, Borbálának altorjai Apor Péterrel való – Bécsben megtartott – lakodalmát megelőzően készült hozománylevele nem tartalmaz szőnyeget.²⁵

Az Aporok²⁶ altorjai udvarházában sem írnak le szőnyeget a 18. század közepén, pedig br. Apor Péter végrendeleteiből tudjuk, hogy számos török szőnyeg volt birtokában, amelyek részben nagybátyja, az erdélyi kincstartóként hatalmas vagyont felhalmozó gr. Apor Istvántól (1638–1706)²⁷ maradtak rá. Már apja, Apor János (megh. 1676-ban) halála után hátramaradt altorjai javak között 1677-ben – falra és padokra való festékes szőnyegek mellett – négy kárpitot, egy (török?) szőnyeget, valamint egy kilimet is összeírtak.²⁸ A háromszéki főkirálybíró²⁹ 1716-ban, Zsuzsanna nevű lánya kiházásításakor négy új skarlát szőnyeget adott a perefernumba.³⁰ Ő maga első végrendeletében (1726) meghagyta fiúgyermekeinek, hogy leánytestvérüknek, Annának hat szőnyeg jár, majd 1740-ben ezt úgy módosította, hogy neki két „tisztességes új szőnyeg” járnak.³¹ A krónikáiró Cserei Mihály – aki a 17. század végén gr. Apor István titkára volt – három lánya kelengyéjébe 1716–1724 között egyaránt egy-egy „új tarka portai szőnyeg”, valamint „tarka új portai kilim”-et, második házasságából származó negyedik lányának 1742-ben „egy portai szőnyeg”-et adott.³² Brassóban lévő

¹⁵ ROL Kol., Fond 324, Nr. 10, 10r.

¹⁶ „Egy fél veres diván szőnyegh, hossza 5 singh, szélye harmadfél [singh]. Egy fél diván veres szőnyegh, három singh és egy fertály az hossza, az szélyességre két singh egy fertály. Egy kék skarlát kis szőnyegh. Egy veres skarlát kis szőnyegh. Más egy veres skarlát kis szőnyegh. Egy fejér új rózsás kis szőnyegh, hossza három sing, az szélye két sing és egy fertály. Egy fejér rózsás kis szőnyegh. Egy szederjes rózsájú kis szőnyegh. Egy fejér kis szőnyegh, veres rózsájú. Egy fejér rózsás új kis szőnyegh. Egy fejér fél diván veres rózsájú szőnyegh. Más egy fejér fél diván veres rózsájú szőnyegh. Egy viselt skarlát veres szőnyegh. [...] Hat öreg falra való pad[-] szőnyegek. Egy viselt, asztralra, diván darab veres szőnyegh.” Uo., 13v.

¹⁷ DANIEL Gábor 1894, 233.

¹⁸ Béli Pál (1621–1678), háromszéki főkirálybíró, a század közepére egyben fejedelmi tanácsos és a székely csapatok főparancsnokává is vált.

¹⁹ A kárpitokkal kapcsolatosan éppen apja, Béli Kelemen ingóságainak fentebb említett 1628. évi leltára („kárpit formán szótt tizenkét székely tarka barka falra való szőnyeg”) hívja fel a figyelmet arra, hogy ezek helyben is készültek, nem minden esetben tekinthetők keleti vagy nyugati árucikkeknek. Vö. JAKÓ Zsigmond 1957, 370; SZABÓ T. Attila 1956, 103; SZABÓ T. Attila 1962, 147.

²⁰ TML, VII, 233–234.

²¹ SzOkl, VI, 386–387.

²² DANIEL Gábor 1894, 256.

²³ A környék nemesei zavaros időkben a nagyobb védelmet biztosító Brassó város falai közé menekítették értékes ingóságait.

²⁴ Uo., 224–225.

²⁵ Vö. ROL Kov., Fond 36, Nr. 840.

²⁶ 1655-ben özv. Apor Lázárné Imecs Judit lányának, Apor Borbálának hozományába egy „fejér skarlát szőnyeg”-et adott. SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2015, 235.

²⁷ A Rákóczi-szabadságharc idején Szebenbe menekített javai között – török fegyverek és lószerszámok mellett – 46 szőnyeget említenek. ROL Kov., Fond 36, Nr. 1083/1, 63v.

²⁸ ROL Kov., Fond 36, Nr. 1083/1, 54v.

²⁹ Br. Apor Péter 1708-tól haláláig (1752) töltötte be a szék vezető tisztségét.

³⁰ ROL Kov., Fond 36, Nr. 1625.

³¹ „...az gróf Apor Istvánról reám deveniált szőnyegetek csak az fiak osszák, hanem az gróf Apor Istvánról deveniált szőnyegekben adgyanak Apor Anna leányomnak két tisztességes új szőnyeget.” APOR Péter 1903, I, 367, 388.

³² MNL OL, P 1995, 1. doboz, 68–69, 76–77, 81–82, 108–109. Közölve: SZÁDECZKY Lajos 1903, 508, 510, 516, 523.

saját javai között 1741-ben ugyanakkor „három portai szőnyeg”, nagyajtai házánál „egy skarlát szőnyeg”, valamint „két falra való kárpit” is szerepel, amelyekről megjegyezte, hogy azokat még első felesége idejében (1720 előtt) vásárolta.³³

A falikárpitok és szőnyegek nem hiányozhattak más háromszéki nemesi családok lakóházainak berendezéséből sem. 1730-ban, mikor a Daniel család tagjai megosztották az olaszteleki javakról, megemlítik, hogy „szőnyegek[ne]k s egyéb ágybeli készületek[ne]k inventariuma, úgy akármi fejér és köntösbeli ruhák s egyéb asztali készületek az divisiónak terminussára marad[na]k.”³⁴

A szőnyegek beszerzésére a lakodalmi ajándékozás³⁵ vagy vásárlás mellett az erdélyi diplomáciai megbízatásokban való részvétel is kiváló lehetőséget kínált. A fejedelemség korában a székely főnemeseket igen gyakran küldték rövidebb vagy hosszabb idejű megbízatásokkal a Portára. Az éves adókkal, különleges alkalmakkor vagy több évre szóló állandó megbízatással beküldött követek³⁶ között több, a székely primor réteghez tartozó (Apor, Daczó, Daniel, Mikes, Mikó stb. családok), országos jelentőségű és széki tisztségeket viselő nemessel (Apaí Mihály fejedelem idejében pl. hidvégi Nemes János főkapitány, bodoki Mikó István főkirálybíró), de írástudóként a kancellárián formálódott, a deák mellett a törököt is beszélő székely származású személlyel is találkozunk. Közéjük tartozott nagybaconi Baló László, aki I. Apaí Mihály idejében többször is teljesített diplomáciai megbízatást,³⁷ feleségének 1680-ban, Szebenben összeírt javai között portai fegyverek és lószerszámok között „három veres, skarlát szőnyeg” is szerepel.³⁸ Rétyi Székely Mózes, aki ugyancsak

több alkalommal volt a fejedelem portai kapitihája,³⁹ végrendeletében török szőnyegek is („két kelimem vagyon”) felsorol.⁴⁰

A magántulajdonban felhalmozott keleti szőnyegek egy része a 18. század elejére már egyházi tulajdonba⁴¹ került. Adományozásuk körülményeire ugyancsak a Nagyajtán lakó Cserei Mihály feljegyzéseiben találunk értékes adatot: naplójában megemlíti, hogy a káli (Maros megye) református templom szószékére lakodalma alkalmával adományozott „szép új skarlát szőnyeget” utólag – miután a templomot a katolikusok visszavették – a nagyajtai református templomnak ajánlotta fel.⁴² A rendeltetésüket tekintve patrónusi ülőszéket vagy padot, szószékkatedrát, úrasztalát vagy lelkészi széket borító, esküvői vagy temetési szertartások során használt⁴³ szőnyegek és egyéb oszmán-török textíliákat⁴⁴ egyaránt megtaláljuk a háromszéki katolikus és protestáns (református, unitárius) templomokban. Az újabb kutatások több mint félszáz esetben adatoltak biztosan török eredetű csomózott szőnyeget,⁴⁵ ezek közül manapság egy sem található Háromszéken egyházi tulajdonban.

Párhuzamosan ugyanakkor megmaradtak a székely főnemesi lakáskultúrában is, igaz, a 19. század folyamán már mindössze néhány darabot említenek az ingóságok leltárak. Gr. Apor Lázár altorjai udvarházának berendezése között 1839-ban is kopott, rossz állapotban lévő „sárgás virágú”, továbbá „sárgás virágú, veres közepű”, egy „sárgás virágú, nagyobb, veres közepű oszlopos”, valamint „sárgás virágú, veres és kék szivárványos, rózsabokrétás” szőnyegek írtak össze.⁴⁶ Gr. Mikó Imre bodoki udvarházában 1853-ban említenek egy „asztalra való régi török szőnyeg”-et. Ugyanezt a tárgyat két és fél évtizeddel

³³ SZÁDECZKY Lajos 1903, 549, 567. A káli református egyház iratai szerint: „... conferált a kaáli reformátusok templomában való praedikáló székre egy szép veres scarlát persiai dufla szőnyeget”. KELEMEN Lajos 1898, 541.

³⁴ A divizionálist lásd ROL Kov., Fond 64, Nr. 1, 84–96.

³⁵ Allia Farkas fejedelmi udvarmester, korábbi háromszéki főkapitány is ilyen ajándékban részesült Brassó város részéről 1617-ben. CZIRÁKI Zsuzsanna 2010, 244. A székely főnemeseinek juttatott egyéb brassói ajándékokról lásd Uo., 243–244.

³⁶ Erdély fejedelemségi portai követeit, a küldöttségek tagjait lásd BIRÓ Vencel 1921, 113–137.

³⁷ BIRÓ Vencel 1921, 131–132, 137.

³⁸ ROL Kol., Fond 253, IV.2, 23–24.

³⁹ Róla bővebben lásd CSÁKI Árpád 2008.

⁴⁰ ErdTest, I, 334.

⁴¹ A szakirodalom elsősorban a szász evangélikus templomokban fennmaradt darabok alapján megállapította, hogy az egyházak nem vásároltak szőnyegek, ezek adományként kerültek birtokukba. Vö. IONESCU, Ștefan 2007, 38.

⁴² SZÁDECZKY Lajos 1903, 522.

⁴³ Br. Apor Péter munkáiból ismerjük, hogy a szőnyeget teme-

téskor a ravatalra terítették. Vö. APOR Péter 1903, I, 87–88, 93. Ennek korai, 16. század végi és 17. század eleji bizonyítékai Kendi Ferencné Pathócsy Klára és leánya, Bogáthi Menyhártné Kendi Zsófia, valamint testvére, Bebek Györgyné Pathócsy Zsófia (megh. 1583-ban) küküllővári temetkezései, amelynek 19. század végi feltárása során „perza szőnyegek”-et jegyeztek fel a fej alá helyezve. SZÁDECZKY Lajos 1897, 295–296. Az erdélyi szászoknál – a házasságkötés mellett – ugyancsak jelentős szerepe volt a temetési szertartásban. Vö. ZIEGLER BÁLINT Ágnes 2012, 163–164.

⁴⁴ Valamelyik főnemesi család egyik, a Portát követként megjárt tagjának adományaként kerülhetett a kézdizsentleleki katolikus egyház tulajdonába az értékes selyemszövetből készült kaftán, amelynek anyagát miseruhává alakították. (1884 óta Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményében.) Vö. PÁSZTOR Emese 2016, 199–201.

⁴⁵ Erről bővebben lásd CSÁKI Árpád 2015. Megjegyezzük, hogy ennek többszöröse azon esetek száma, amikor származására vagy alakjára, díszítésére vonatkozó egyéb megjegyzés nélkül kerültek feljegyzésre a szőnyegek.

⁴⁶ ROL Kov., Fond 36, Nr. 1171/1, 303v.

később már lánya és egyben fő örököse, gr. Mikó Anna oltszemi kastélyában jegyezték fel.⁴⁷

A Székely Nemzeti Múzeum szőnyeggyűjteményének megteremtése

A Háromszéken fellelhető, elsősorban egyházi tulajdonban fennmaradt oszmán-török szőnyegek a 19. század végétől kezdődően múzeumi-, kisebb részt magángyűjteményekbe kerültek. Az özv. Cserey Jánosné Zathureczky Emília által 1875-ben Imecsfalván létrehozott, majd négy évvel később Székely Nemzeti Múzeum néven közgyűjteménnyé alakuló és Sepsiszentgyörgyre beköltöztetett intézmény textilgyűjteménye 1890-ben kilenc szőnyeget számlált, amelyek közül Nagy Géza múzeumőr feljegyzése szerint „hat darab a fejedelmek korában behozott perzsa”,⁴⁸ a többi pedig székely festékes szőnyeg⁴⁹ volt.

Előbbiek egyikét már a múzeum 1875-től vezetett alapleltárában is megtaláljuk. A jegyzékbe „nagy szőnyeg 1703-ból”-ként felvett darabot Barabás György adományozta a múzeum számára és az imecsfalvi udvarházban volt kiállítva.⁵⁰ Az újabb gyarapodásokat már a gyűjtemény Sepsiszentgyörgyre való költöztetése után jegyezték fel, és részben egyházi tulajdonból kerültek a múzeum gyűjteményébe. Elsőként 1882-ben, Gelencéről a helyi Csoma család⁵¹ padját díszítő templomi szőnyeg,⁵² két évvel később Bálinth Károly címzetes kanonok, helybéli plébános adományaként újabb két darab került be a kézdiszentléleki templomból – utóbbi esetben valójában szőnyegekből készített régi misemondó ruháról van szó.⁵³

1886-ban a Papolcon lakó Zathureczky Ferenczné ajánlott fel „perzsa szőnyeg”-et, amelynek ezúttal méreteit (hossza 190, szélessége 128 cm) is megta-

láljuk a leltárkönyvben.⁵⁴ Utóbbi évben egy további, ugyancsak „perzsa szőnyeg”-ként jegyzékbe vett darabral is bővült a gyűjtemény. Korábbi tulajdonosa lótarakóként használta, Huszka József, a magyar díszítőmotívumokat vizsgáló sepsiszentgyörgyi rajztanár egy földvári hetivásáron talált rá és vásárolta meg a múzeum számára.⁵⁵

A műkincs értékkel bíró további darabok begyűjtésének szükségességére Csányi Károly és gróf Teleki Domokosnak az 1914. évi reprezentatív budapesti kiállítást előkészítő erdélyi gyűjtőútja is felhívta a figyelmet.⁵⁶ Említettek Háromszéken is több egyházközség tulajdonában találtak oszmán-török szőnyeget. Az oltszemi református egyház 18. századi medalionos „Nagy Usak” szőnyegét adomány révén 1913-ban meg is szerezték az Iparművészeti Múzeum számára,⁵⁷ a kiállítás számára pedig további szőnyeget is bevalogattak, majd részben meg is vásároltak.⁵⁸

A Székely Nemzeti Múzeum sorra lemaradt ezekről a lehetőségekről, így ezekben az években nem próbálkozott újabb oszmán-törökszőnyegek megszerzésével.⁵⁹ Egy 1909-ben hozott határozat értelmében elsősorban a meglévő darabok restaurálását igyekeztek elérni, olyan megfontolásból, hogy a tervezett, végül Kós Károly tervei alapján 1912 nyarára elkészült új épületben bemutatásra kerülhessenek.⁶⁰ A restaurálásra szükséges pénzüsszeget Csutak Vilmos és László Ferenc, valamint ifj. Gödri Ferenc igazgatóválasztmányi elnök – egyben sepsiszentgyörgyi polgármester – igyekezett előteremteni.

Az ügy számára Radisics Jenő igazgató (Magyar Iparművészeti Múzeum, Budapest) közbenjárásával sikerült meggyőzni a gödöllői művésztelepen működő szövőiskola egyik meghatározó, Párizsban tanult tagját, Leo Belmonte-ot,⁶¹ aki a munkát elvállalta. 1912 elején öt szőnyeget ki is küldtek, megérkezésüket

⁴⁷ ROL Kol., Fond 253, Nr. I. 28, 162v; Uo., Nr. I. 163, 63r.

⁴⁸ NAGY Géza 1891, 75.

⁴⁹ Erről bővebben lásd SZABÓ T. Attila 1956; Uő. 1961.

⁵⁰ SzNM Alapleltárkönyve (1879), 40. (50. sz.).

⁵¹ A Csoma család tagjait már a 17. század első felében is az egyház jótéveői között tartották számon, az 1628-ban készült festett kazettás famennyezeten Csoma Zsigmond neve mellett a család címerét is megőrizték. Csoma György nevével az 1766-ban újrafestett (17. századi) nyugati fakarzat mellvédjén találkozunk.

⁵² „Perzsa szőnyeg a gelencei rom-kat. templomból.” SzNM Gyarapodási leltárkönyvek (1879–1886), 56.

⁵³ SzNM Gyarapodási leltárkönyvek (1879–1886), 5–6. (21c/1884.)

⁵⁴ SzNM Gyarapodási leltárkönyvek (1879–1886), 70. Lásd még Uo., 298.

⁵⁵ „Hossza 174, szélessége 114 cm.” SzNM Gyarapodási leltárkönyvek (1879–1886), 78. (126/1886.)

⁵⁶ Erdélyi tanulmány- és gyűjtőútjaik során mintegy 600 szőnyeget azonosítottak. CSÁNYI Károly – CSERMELYI Sándor – LAYER Károly 1914, 11–12.

⁵⁷ PÁSZTOR Emese 2007, 24.

⁵⁸ Utóbbiak közül többeket, így a nagybaconi református egyházét, valamint feltehetően a kovásznai református templom két és a száldobosi reformátusok egy szőnyegét meg is vásárolták. A szakirodalom még egy további, az Erdélyi Nemzeti Múzeum által 1913-ban megvásárolt bibarcfalvi szőnyegről tesz említést. CSÁKI Árpád 2015; IONESCU, Ștefan 2007, 202, 223.

⁵⁹ A gyűjtemény ezekben az években a Roediger Lajos és László Ferenc által gyűjtött csíki, gyergyói és kászoni festékes szőnyegekkel bővült. Vö. Jelentés 1912, 9; Jelentés 1913, 18; Jelentés 1914, 17.

⁶⁰ CSUTAK Vilmos – LÁSZLÓ Ferenc 1910, 54–55.

⁶¹ Leo Belmonte (1875–1956) svéd származású festő, textilművész. 1905-ben költözött Gödöllőre, majd az első világháború kitörését követően visszatért Párizsba.

Belmonte válaszevele⁶² igazolja. Állapotleírásuk az alábbi:

„I. keleti szőnyeg. Hossza 192, szélessége 124 cm. Színe: sárga alapon fekete, piros, zöld és kék. Hármaskapu. Közepén és még két helyt nagyobb lyuk, egyebütt apróbb lyukak.

II. keleti szőnyeg. Hossza 2 m, szélessége 1,36 m. Színe: krémszín alapon piros, fekete, sárga és kék. Hat nagy lyuk.

III. keleti szőnyeg. Hossza 1,75 m, szélessége 1,10 m. Színe: piros alapon sárgászöld és kék. Nagyon rongált. 12 nagyobb lyuk.

IV. keleti szőnyeg. Hossza 1,48 m, szélessége 1,16 m. Színe: piros alapon kék, sárga, fehér, fekete és zöld. Négy nagyobb lyuk. Elég ép.

V. keleti szőnyeg. Hossza 1,73 m, szélessége 1,14 m. Színe: krémszín alapon piros, fekete és barna. Négy nagyobb lyuk.”⁶³

Az első világháború idején elveszett szőnyegek ügye

A Gödöllőre kiküldött szőnyegek kijavítása évenként keresztül késlekedett, az időközben kitört első világháború idején – Leo Belmonte Párizsba való távozását követően – nyomuk veszett. Visszaszerzésükre a két világháború közötti időszakban, majd a második bécsi döntést követően is több próbálkozása volt a múzeumnak. Az első világháborút követő években Csutak Vilmos igazgató Alexandru Tzigara Samurcaş – a román muzeológia mindenese, egyben a Székely Nemzeti Múzeum régi barátja⁶⁴ – közbenjárásával igyekezett fényt deríteni a szőnyegek holtilétére,⁶⁵ sikertelenül. A román országos múzeumi főfelügyelő diplomáciai úton kijárta az 1914. évi budapesti kiállításra kölcsönzött, a háború idején az Iparművészeti Múzeumban elhelyezett daraboknak Romániába való repatriálását, és összesen tizenöt darabot át is vett Végh Gyula múzeumigazgatótól 1922 végén. Ezeket Tzigara-Samurcaş a következő év folyamán személyesen juttatta vissza az erdélyi szász evangélikus és református egyházakhoz,⁶⁶ a múzeum

keresett szőnyegek azonban nem voltak ezek között. Hollétükkkel kapcsolatban zavaros és ellentmondó tudósítások érkeztek. A szálak egyike egészen Párizsig vezetett, ennek pedig alapja az Országos Múzeumi Főfelügyelőségtől kapott tájékoztatás, miszerint a keresett szőnyegek 1914-ben Leo Belmonte magával vitte volna Párizsba.⁶⁷ A feltételezést megerősíteni látszott az a további tény is, hogy néhány évvel később – az 1925. évi párizsi, nagyszabású szőnyegkiállítást követően – Belmonte a párizsi főkonzulátuson keresztül juttatta vissza a kassai múzeum egyik, Lőcséről származó szőnyegét, ugyanott pedig a sepsiszentgyörgyi református egyház 17. századi örmény imaszőnyege⁶⁸ is szerepelt.

A Székely Nemzeti Múzeum szőnyegeinek felkutatására román részről Franciaország irányában tett hivatalos diplomáciai lépésekről, azok eredményeiről az intézményt nem tájékoztatták, ezekre valószínűleg nem is került sor. Ugyanis nagyon valószínűtlen, hogy Belmonte olyan szőnyegekkel vitt volna magával Magyarországról, amelyeket – állapotukból adódóan – még az 1914-es budapesti kiállításra sem válogattak be. Ezzel szemben hihetőbb és valószínűbb, hogy azokat – a Székely Nemzeti Múzeum értesítése nélkül – valamelyik budapesti közgyűjteménybe, talán éppen a korábbi közvetítő Radisics által vezetett Iparművészeti Múzeumba küldte volna el, magát az intézményvezetőt pedig 1917 elején bekövetkezett halála akadályozhatta meg a szőnyegek visszajuttatásában.

Új gyűjtemény létrehozása az 1930-as években

A veszteségek pótlására Csutak Vilmos múzeumigazgató – egyben az erdélyi református egyháztanács tagja – újabb gyűjtésekbe kezdett. Első lépésként figyelme Oltszemre irányult, ahonnan a korábbi évtized folyamán az Iparművészeti Múzeum is sikeresen gyűjtött. A helyi református egyház ugyanis a Mikó család – a kegytárgy-adományozások terén már a 17. században is tetten érhető – patronátusát élvezte.⁶⁹ Innen Csutak két 17. századi, Lorenzo Lotto típusú

⁶² SzNM Intézményi levéltára, 523/1941.

⁶³ A SzNM 5/1812. sz. iratának hitelesített másolata 1923-ból.

⁶⁴ Alexandru Tzigara-Samurcaş (1872–1952): jelentős szerepe volt 1916-ban a brassói Fekete-templom és a barcasági templomok szőnyegeinek, valamint a Székely Nemzeti Múzeum épülete és gyűjteményeinek biztosításában. TZIGARA-SAMURCAŞ, Alexandru 1999, 151, 155; PODGOREANU, Anca – COSTACHE, Geta 2004, LXI.

⁶⁵ SzNM Intézményi levéltára, 86/1923. március 21.

⁶⁶ A szőnyegek tulajdonosai: Brukenthal Múzeum, Nagyszeben (4), Fekete templom, Brassó (4), berethalmi, besztercei, kóhalmi, segesvári és szászhermányi szász evangélikus, valamint

sáromberki és sepsiszentgyörgyi református egyházak (1–1). TZIGARA-SAMURCAŞ, Alexandru 2003, 126–128; PODGOREANU, Anca – COSTACHE, Geta 2004, LXVII.

⁶⁷ A múzeum vezetősége 1943-ban is erre, a Mihalik József országos múzeumi főfelügyelőségi tanácsostól származó adatokra hivatkozik. Lásd SzNM Intézményi levéltára, 1017/1943.

⁶⁸ Erről bővebben CSÁKI Árpád 2011, 105–107.

⁶⁹ A 16. század végéről fennmaradt írászati terítője ugyancsak az Iparművészeti Múzeum tulajdonába került. A kegytárgyakra vonatkozóan fennmaradt 18. századi írott forrásokat lásd KOLUMBÁN Vilmos József 2005, 174–179.

szőnyeget⁷⁰ szerzett meg, amelyekre – állapotukból fakadóan – a korábbi gyűjtők nem tartottak igényt. Leírásuk a leltárkönyvek alapján: „17. századbéli, mértani mintájú keleti szőnyeg. Nagyon rongált. Hossza 180 cm, szélessége 115 cm. Középmézejének hossza 100 cm, szélessége 56 cm. Fő színei: piros, sárga (szélén fekete kontúr). Nagyobb lyukak hossza 45–35–20 cm, van ilyen 3 db, közepes lyukak hossza 15–8 cm, van ilyen 9 db. Kisebb lyukak hossza 7–1 cm, van ilyen 48 db.”⁷¹ Illetve „17. századbéli, mértani mintájú keleti szőnyeg. Középesen rongált. Hossza 160 cm, szélessége 105 cm. Középmézejének hossza 88, szélessége 45 cm. Fő színei: piros alapon sárga, fekete szegéllyel, fehér és kék. Közepén egy nagy lyuk (hossza: 25, szélessége: 17), két bütűjén egy-egy lyuk (hossza: 30, szélessége: 8 cm, hossza 10, szélessége: 3 cm), oldal szélén egy lyuk. hossza: 8, szélessége: 3 cm. Apró lyukak száma 23.”⁷²

Csutak nem válogathatott, a még fellévő, valóban igen rossz állapotban lévő tárgyakat mentette be. A további gyarapítások számára kiváló hátteret biztosított a Keöpeczi Sebestyén József közreműködésével végzett székelgyházi egyházművészeti felmérési program. Ennek köszönhetően 1931-ben egy újabb, az előzőkhöz hasonló állapotban lévő darabbal bővült a gyűjtemény. Ezúttal a kálnoki református egyház szőnyegét kérték el a múzeum számára.⁷³ Mind a három darab – ideértve az oltszemieket is – 17. századi, a közép-anatóliai Usak városban vagy környékén készült Lorenzo Lotto-szőnyeg volt, amely a korabeli forrásokban – alapszíne után – gyakran „veres szőnyeg”-ként jelenik meg, és méretei alapján elsősorban asztal borítására használták.⁷⁴

Csutak gyűjtőkora a '30-as évek közepén a Székelgyházi terület is átlépte. Az intézményvezető szőnyegmenekítési akciója ugyanakkor kapcsolatban lehet a külföldi magángyűjtők egyre gyakoribb megjelenésével – Unger Ödön (Edmund de Unger), a híres londoni Keir gyűjtemény megalapítója éppen ez idő tájt folytatott erdélyi gyűjtőutat, amely során egy Maros-

vásárhely környéki református egyháztól „madaras” szőnyeget vásárolt.⁷⁵

1935-ben a vajdakamarási (Kolozs megye) református egyház szőnyegét sikerült megszereznie a múzeum számára vásárlás révén.⁷⁶ A 17. századi, Usakban vagy környékén készült gördesz imaszőnyeg, amely az 1914. évi budapesti kiállításon is szerepelt,⁷⁷ valamikor 1723 után került az ottani templomba, az úrasztala terítőjeként használt, gr. Bethlen József által adományozott textíliát a 18. század folyamán „dufla” szőnyegként említik az egyházi források. A hátoldalon található B: M: monogram azt sejteti, hogy korábban is a Bethlenek, talán éppen a kancellár Bethlen Miklós – gr. Bethlen József apja – tulajdonában volt.⁷⁸

Csutak Vilmos, aki 1930-tól tagja volt az erdélyi református egyházkerület műemlékvédelmi bizottságának is, valószínűleg előzetesen egyeztetett az erdélyi magyar egyházakkal fellelhető szőnyegek megmentésében oroszlanrész válláló gróf Teleki Domokossal,⁷⁹ a görgényi egyházmegye főgondnokával is, mielőtt következő lépését megtette. Ajánlatot tett a debrádszéplaki (Maros megye) református egyház „madaras” fehér Usak-szőnyegének (töredék) megvásárlására is, halálát (1936) követően azonban a múzeum 1938 végén lemondott a darab megvásárlásáról, amely után Teleki gróf – aki gerneszegi kastélyában rendezte be értékes szőnyegyűjteményét – is élenként érdeklődött.⁸⁰

Herepei János igazgató ügyvitele a szőnyegek ügyében

A múzeum irányítását 1938-ban felvállaló Herepei János nem mondott le az első világháború idején elvesztett szőnyegek felkutatásáról. Az ügy kivizsgálása az 1940-es évek elején több szálon fut.⁸¹ Egyrészt a román szakma fele irányulnak és a Csutak által 1923-ban kezdeményezett akció eredményeinek ellenőrzésére összpontosítanak. Herepei ugyanakkor Budapesten is próbálkozik. Előbb Zichy Istvánnál,

⁷⁰ Az elnevezés onnan ered, hogy legkorábbi ábrázolása Lorenzo Lotto (1480 k. – 1556) velencei festő munkáiból ismert.

⁷¹ SzNM Érem és Régiséggyűjtőnek gyarapodási leltárkönyve (1915–1941), 184. (R. 6911.)

⁷² Uo. (R. 6912.)

⁷³ „Erdélyi szőnyeg darabok a kálnoki egyház tulajdonából (rongált).” Uo., 232. (R. 8080.)

⁷⁴ PÁSZTOR Emese 2013, 299.

⁷⁵ SPUHLER, Feriedrich 1978, 25; IONESCU, Ștefan 2007, 39.

⁷⁶ „Vajdakamarási ref egyházközség perzsa szőnyege (imaszőnyeg), a mértani mintájú szegélyrész a bal oldalon majdnem felerészen hiányzik. Mérete: 170 × 125 cm. Vásárlás.” SzNM Érem és Régiséggyűjtőnek gyarapodási leltárkönyve (1915–1941), 263. (R. 8601.)

⁷⁷ CSÁNYI Károly – CSERMELYI Sándor – LAYER Károly 1914, 76. (Kat. sz. 264.)

⁷⁸ Vajdakamarás 1723 u. / 1770 körül. „Gróf Bethlen József Uram [...] az Asztalra conferalt egy szép dufla szőnyeget.” ESzT, II, 501.

⁷⁹ Az Erdélyi Református Egyházkerület 1926-ban elővásárlási jogot biztosított gr. Teleki Domokos (1881–1955) számára az egyházközségek által eladandó szőnyegek. IONESCU, Ștefan 2007, 203. Gyűjteményének több darabja a második világháború után a Magyar Nemzeti Múzeumba, valamint az Iparművészeti Múzeumba került. Uo.

⁸⁰ Lásd Függelék.

⁸¹ Az erre vonatkozó iratokat lásd Függelék.

a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójánál érdeklődik,⁸² és a tőle kapott értesítések birtokában 1941 legvégén párhuzamosan levelet intéz Bárdossy László miniszterelnökhöz, Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszterhez,⁸³ a szálak diplomáciai úton történő leellenőrzését remélve.

Herepei helyzete reménytelennek látszik. A közel három évtizeddel korábbi események több érintette már nincsen életben, de a háborús viszonyok is nagy mértékben megnehezítik az egyébként igen kényes ügy tisztázását. Az első válaszok jókora késéssel, majd csak 1943 tavaszán érkeznek. A Bukarestben megkeresett Tzigara-Samurçuş a múzeum szőnyegek ügyére, de Leo Belmonte nevére sem emlékezett, ugyanakkor 21 darabnak(!) a háborút követő években Budapestről való repatriálására és tulajdonosaiknak való visszajuttatására emlékezett.⁸⁴ A párizsi magyar főkonzul által bekérített Leo Belmonte közjegyző jelenlétében tesz nyilatkozatot arról, hogy a hozzá Gödöllőre kiküldött szőnyegek restaurálásának költségeit a Székely Nemzeti Múzeum sokallta, így azokat ő még 1912 elején visszaadta a közvetítő szerepet vállaló Radisics Jenőnek, további sorsukról nem tud.⁸⁵

Az ügyben megkeresettek közül Budapestről Végh Károly és Csányi Károly küld választ. Előbbi jelzi, hogy az Iparművészeti Múzeum által kiállítás és fényképezés céljából⁸⁶ még 1914-ben Párizsba kiküldött szőnyegek a háború után Layer visszahozta, köztük azonban nem szerepeltek a szentgyörgyi darabok. Utóbbi megismételte, hogy a keresett múzeumi tárgyak nem szerepeltek a budapesti kiállításon, és azt is kétségbe vonta, hogy a szőnyegek – akár időszakos letétként – az Iparművészeti Múzeum gyűjteményébe kerültek volna.⁸⁷ Az Iparművészeti Múzeumból is jelentik, hogy birtokukban a sepsiszentgyörgyi szőnyegekkel kapcsolatban semmiféle hivatalos levelezés, ügyintézésre vonatkozó irat nem található.⁸⁸ Hasonló válasz érkezik Radisics Jenő örököseitől is: Radisics Elemér külügyminiszteri tanácsos jelzi, hogy a keresett szőnyegek nem maradtak apja hágyatékában.

A szőnyegek ügyével kapcsolatos további intézkedésekre vonatkozó iratok nem maradtak fenn a Székely Nemzeti Múzeum irattárában és éves jelentéseiben sem. Amennyiben Belmonte állításai helytállóak, a restaurálásra nem került sor, a tulajdonos intézmény azonban nem kapott erről, valamint a szőnyegek további sorsáról pontos felvilágosítást. Ellenkező esetben a tárgyak hazaszállításáról a múzeum előljárói – köztük ifj. Gödri Ferenc igazgatóválasztmányi elnökkel, aki sepsiszentgyörgyi polgármesterként gyakran megfordult a fővárosban – gondoskodtak volna.

Újabb gyűjteménygyarapítások az 1940-es években

A több évre átnyúló, eredménytelenül záruló próbálkozásokkal egy időben Herepei elküldte Kolozsvárra az ott megrendezett erdélyi művészeti kiállításra a múzeum két szőnyegét (a vajdakamarásit, valamint az egyik oltszemit), ezek – a hat székely festékes szőnyeg mellett – a nyomtatott katalógusban is szerepelnek.⁸⁹ Párhuzamosan újabb gyűjtésekkel próbálkozik. Még 1941-ben egy keleti szőnyeg töredéke került a gyűjteménybe ismeretlen helyről,⁹⁰ két évvel később pedig egy „madaras” fehér Usak darabjait⁹¹ szerezte meg – utóbbi azonos azzal a dedrádszéplaki szőnyeggel, amelyet Csutak Vilmos már korábban is igyekezett megszerezni. Emellett – ismeretlen helyről – további két 17. századi Lorenzo Lotto-szőnyeggel is bővül a gyűjtemény.⁹²

1943 nyarán Herepei igazgató a tárgyak restaurálását kezdeményezte. Nagy Géza székelyudvarhelyi ipari szakiskolai igazgató-rajztanár közvetítésével⁹³ veszi fel a kapcsolatot Kiss Béla budapesti okleveles iparművésszel, akitől öt keleti szőnyeg (négy darab „17. századi arabeszk usaki”, valamint egy 18. századi gördesz imaszőnyeg (a vajdakamarási) kijavítására kért ajánlatot.⁹⁴ Ezek közül háromnak a kijavítására érkezett ajánlat, a kálnoki, valamint a dedrádszéplaki madaras szőnyeg darabjainak restaurálását az ajánlattevője nem javasolta.

⁸² SzNM Intézményi levéltára, 523/1941.

⁸³ SzNM Intézményi levéltára, 587/1941.

⁸⁴ SzNM Intézményi levéltára, 13/1943.

⁸⁵ SzNM Intézményi levéltára, 414/1943.

⁸⁶ A szőnyegkatalógus végül 1925-ben jelent meg nyomtatásban. Vö. VÉGH, Jules de – LAYER, Charles 1925.

⁸⁷ SzNM Intézményi levéltára, 1164/1943.

⁸⁸ SzNM Intézményi levéltára, 414/1943.

⁸⁹ Kat. Kolozsvár 1941, 234. és 235. tételek.

⁹⁰ SzNM Érem és Régiségtárának gyarapodási leltárkönyve (1915–1941), 340. (R 9693.) A leltárkönyvbe mindössze annyit jegyeztek meg róla, hogy Herepei János adományaként került be a múzeumba. Ma nem található a múzeum gyűjteményében.

⁹¹ SZNM Érem és Régiségtára, R. 10550.

⁹² Megjegyezzük, hogy az oltszemi Mikó-kastély tulajdonosa az 1930-as évektől a szőnyegyűjteménnyel rendelkező brassói Emil Schmutzler volt, aki Erdélyben fellelhető török szőnyegek katalógusát 1933-ban jelentette meg. (SCHMUTZLER, Emil 1933. Róla bővebben lásd IONESCU, Ștefan 2007, 209–210.) a Székely Nemzeti Múzeummal való esetleges kapcsolattartására vonatkozó iratok mindaddig még nem kerültek elő. Mellette a szakirodalom gr. Mikes Árminnak (1868–1944) a zabolai kastélyban lévő egykori szőnyegyűjteményét is jelzi, erről bővebb adatokat azonban nem ismerünk. TAKÁCS Gábor 2012, 322.

⁹³ SzNM Intézményi levéltára, 519/1943.

⁹⁴ Lásd Függelék.

Herepei erőfeszítései ellenére a restaurálásra már nem kerülhetett sor. A háborús körülmények között a múzeum gyűjteményeinek legféltettebb darabjai a védelmi intézkedéseknek megfelelően ládába rakva várták a fejleményeket. Az evakuálási paranccsal 1944 szeptemberében több mint félszáz ládát vagonokba raktak, és több hónapos ide-oda hurcolásukat követően a következő év március végén, a zalaegerszegi vonatállomáson, légítámadás során elpusztultak. Itthon maradt azonban és szerencsésen átvészelte a háborút az úri hímzések egy része, a miseruhákkal és az említett szőnyeggel együtt. Állapotuk a 20. század közepén leírtakkal azonos, valamennyi sérült, töredékes állapotban van, varrókonzerválással vannak ellátva.

Összegzés

A Székely Nemzeti Múzeum 19. század végén megalapozott, majd 1912 után nyoma vesztett oszmán-török szőnyeggyűjteményének sorsát máig sem sikerült tisztázni. Ismeretlen helyen (köz- vagy magángyűjteményben) lappangnak, nagyobb valószínűség szerint a háború során pusztultak el. Leírásuk mellett a múzeum fényképtárában mindössze két darabról maradt fenn felvétel, egy rozettakoszorús „erdélyi szőnyeg”-ről, valamint egy hatoszlopos imaszőnyegről. Az elveszett, valamint a jelenlegi szőnyeggyűjtemény (többségükben 17. századi, asztalterítőként használt Lotto-típusú szőnyegek) ritka fennmaradt emlékeit képezik,⁹⁵ és igazolják, hogy a nemesi kastélyok és udvarházak mellett a székelyföldi – esetünkben a háromszéki – templomokat is oszmán-török szőnyegek díszítették. Számuk azonban messze elmaradt az erdélyi szász evangélikus templomokból ismert gyűjteményekétől, a főnemesi patronátussal bíró eklézsiák esetében is legfeljebb néhány darabbal számolhatunk.

⁹⁵ A csíksomlyói ferences kegytemplom egykori szőnyegei közül egy 17. századi, medalionos Usak szőnyeg a Magyar Nemzeti

Múzeum gyűjteményében található.

Függelék

1.

Darkó Ákos levele Herepei János múzeumigazgatóhoz a dedradszéplaki református egyházközség szőnyegének ügyében, Kolozsvár, 1938. október 28.

(SzNM Intézményi levéltára, 244/1938)

Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsától Kolozsvár, 1938. október 28.

Nagyságos Herepei János tanár úrnak, Sepsiszentgyörgy Kedves Barátom!

Becses emlékü elődöd, Csutak Vilmos röviddel halála előtt ajánlatot tett a sepsiszentgyörgyi múzeum nevében a dedradszéplaki madaras Úsak-szőnyeg darabjaira, 3000, azaz háromezer lejre. Gr. Teleki Domokos szintén hajlandó lett volna a szőnyeget ebben az árban átvenni, de a múzeumnak elsőbbséget adott. Már a nyár elején ismételt felvetettük a kérdést és akkor, amint bizonyára emlékszel, abban állapodtunk meg, hogy egy pár hétig még várunk, amíg Sepsiszentgyörgyön alaposabban tájékozódol a múzeum anyagi lehetőségei etc. felől.

A dedradszéplaki egyházközség azonban azóta is sürgeti a szőnyeg eladását, és Teleki Domokos gróf is ismételt közbelépett. Most legújában november elsejére kér választ.

Arra kérek tehát, hogy sürgősen nyilatkozni szíveskedjél, hogy a múzeum igényt tart-e a szőnyegre és annak vételárát ki tudja-e fizetni, hogy gróf Teleki Domokosnak, mikor november elsején itt lesz, választ tudjak adni.

Szíves válaszodat várva és őszinte tisztelettel üdvözöl kész híved

Darkó Ákos előadó

2.

Herepei János válaszelevele Darkó Ákoshoz Sepsiszentgyörgy, 1938. október 31.

(SzNM Intézményi levéltára, 244/1938)

Nagyságos dr. Darkó Ákos tanácsos úrnak, Kolozsvár Kedves Barátom!

A mai napon kézhez vett leveledre az alábbiakban válaszolok.

A néhai Csutak Vilmos által megtett ajánlatot sajnos nem tartjuk továbbra is fenn. Bármennyire is szeretnők a dedradszéplaki szőnyeget a múzeum számára megvásárolni, nagy pénztelenségünkben nem tehetem. Igaz ugyan, hogy az eladási ár aránylag csekély, azonban hátra volna a szőnyeg konzerválására fordítandó kiadás, amit a jelen körülmények között nemigen tudnók előteremteni. Különben is, minthogy a szőnyegnek semmi vonatkozása nincsen a Székelyfölddel, elsősorban azokat a tárgyakat szeretnők gyűjteni, melyek székely vonatkozásúak. Ettől eltekintve azután gróf Teleki Domokosnál is éppen olyan jó, sőt, talán még jobb helyen, mint minálunk, mert ő a szőnyeget egész bizonyosan azonnal ki fogja javíttatni.

Sajnálom, hogy leveled csak ma érkezett meg, így a kért időpontnál nem tudtam a választ megadni. Őszinte tisztelettel üdvözöl mindenkor kész híved,

Herepei János

Sepsiszentgyörgy, október 31-én.

3.

Viski Károly levele a Székely Nemzeti Múzeum előljárásihoz Budapest, 1943. január 7.

(SzNM Intézményi levéltára, 13/1943)

Magyar Nemzeti Múzeum Országos Magyar Történeti Múzeum, Iparművészeti Múzeum, Ad 77/1942

A Székely Nemzeti Múzeum Igazgatóságának, Sepsiszentgyörgy

Tekintetes Igazgatóság!

A múzeum keleti szőnyegeknek visszaszerzése tárgyában kelt 587–1942. sz. iratára hivatkozva, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 88.258–1942. IV. 3. számú leiratát tudomásul vétel végett másolatban, mellékletben megküldöm.

Tisztelettel:

Dr. Viski Károly, a közgyűjtemények országos főfelügyelője h. Budapest, 1943. I. 7.

1 drb. melléklet

Ad 77 –1942. Másolat

88.258–1942 szám – 1942. IV. 3.

Tárgy: A Székely Nemzeti Múzeum keleti szőnyegeknek visszaszerzése

Hivatk. szám: 77. Melléklet

Hivatkozással folyó évi február hó 8-án 77. szám alatt kelt felterjesztésére közlöm Nagyméltósággal azzal, hogy bentiek-től a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgatóságát is kiértesíteni szíveskedjék.

Budapest, 1942. december 15.

A miniszter rendeletéből: dr. Tihamér Lajos miniszteri tanácsos sk.

A kiadvány hitelül: Pánka irodaigazgató sk.

Méltóságos dr. Pasteiner Iván úrnak, a közgyűjtemények országos főfelügyelőjének, Budapest

Másolat

M. Kir. Követség, No. 18.676–1942. szám, Bukarest, 1942. október 27.

Tárgy: A Székely Nemzeti Múzeum keleti szőnyegeknek visszaszerzése.

Rendelet száma: 77.719–1942. Rendelet kelte: 1942. július 31.

Tisztelettel jelentem, hogy a követség egyik tagja, aki régtől fogva igen jól ismeri Tzigara-Samurçay román múzeumi felügyelőt, a tárgyrovatban feltüntetett kérdés letárgyalására személyesen kereste fel Tzigara-Samurçay urat. Nevezett egyáltalán nem emlékszik sem a kérdésre, sem a szőnyegekre, sem a Belmonte nevére. Hát ugyan egyszer 1923-ban a román kormány megbízásából Budapesten, ahol 21 erdélyi szőnyeget kapott, de azokat visszajuttatta eredeti tulajdonosaikhoz (a brassói Fekete templomnak, a sepsiszentgyörgyi-szemerjai templomnak), amiről nyugtája is van. Ezek a szőnyegek kiállításra lettek küldve 1912–13-ban Budapestre, s úgy maradtak ott vissza.

Nagy m. kir. követ sk.

A M. Kir. Külügyminisztériumnak, Budapest.

M. Kir. Külügyminisztérium 108.995–7/1942. Nagyméltóságú m. kir. Vallási és Közoktatásügyi Miniszter Úrnak, Budapest

Tárgy: A Székely Nemzeti Múzeum keleti szőnyegeknek visszaszerzése.

H. sz. 81.113–1942. IV. 5.

Hivatkozással fenti számú nagybecsű átiratára, tisztelettel megküldöm Nagyméltóságodnak a bukaresti m. kir. követség

jelentésének másolatát azzal a megjegyzéssel, hogy a párizsi m. kir. főkonzulátustól még nem jött fenti tárgyban válasz. Egyidejűleg megszürettem.

Budapest, 1942. november 28.

A külügyminisztérium vezetésével megbízott m. kir. miniszterelnök rendeletéből: [---]⁹⁶ sk., miniszteri tanácsos

A hivatalos másolat hitelülül:

Pánka irodaigazgató sk.

A másolat hitelülül: Dr. Vargha László közgyűjteményi előadó Budapest, 1943. I. 4.

4.

Schneller Vilmos levele a Székely Nemzeti Múzeum előljáróságához

Budapest, 1943. május 26.

(SzNM Intézményi levéltára, 414/1943)

Székely Nemzeti Múzeum tekintetes Igazgatóságának, Sepsiszentgyörgy

M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 78.667–1943. szám. IV. 3.

Tárgy: A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa: a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum keleti szőnyegeknek visszaszerzésének ügye

Hivatkozással 1941. évi december hó 31-i 587. szám alatt kelt felterjesztésére értesítem, hogy a külügyminiszter úr 76.036–1943 szám alatt kelt átiratával a Székely Nemzeti Múzeum keleti szőnyegeknek visszaadása ügyében párizsi m. kir. főkonzulunk folyó évi január 18-án 77.119–7. hiv. rend. sz. alatt kelt jelentését közölte velem, mely szerint Belmonte Leo (cím: Boulogne-sur-Seine, 102, Rue du Vieux Pont de Sevres) folyó évi 12-én megjelent párizsi főkonzulunk előtt és kijelentette, hogy a kérdéses szőnyegek még az 1912 év elején visszaadta Radisich Jenő, az Iparművészeti Múzeum főigazgatójának, mert emlékezete szerint a Székely Nemzeti Múzeum sokallta a javításért kért összegeket, s így a szőnyegek nem javította ki. Az ügy további fejleményeiről pedig nem tud.

Párizsi főkonzulunk jelentését a Magyar Nemzeti Múzeum tanácsának hozzászólás céljából kiadtam. A Tanács folyó évi május hó 6-án 104 szám alatt kelt felterjesztésében erre jelenti, hogy az Országos Magyar Történeti Múzeum Iparművészeti Tárában nincs nyoma a fent nevezett szőnyegek ügyében tett intézkedéseknek. Az 1912. évi iktatókönyvben január 17-án 41. szám alatt ugyan előfordul a következő bejegyzés: „Belmonte Leo, Gödöllő, sepsiszentgyörgyi szőnyegek restaurálása ügyében ír”, azonban sem ez a levél nincs meg az irattárban, sem az elintézésének módjáról nincs feljegyzés. Mind az iktatóban, mind az ügyirat helyére betett papírlapon csak az olvasható: „Mélt. Úrnál. Bp. 1912. VIII. 8. Ascher.” Ebből az következtethető, hogy néhai Radisich Jenő, annak idején az Országos Iparművészeti Múzeum főigazgatója ezt a szőnyegjavítási ügyet nem a Múzeum hivatalos ügyeként kezelte. Annak sem lehet nyomát találni, hogy a Gödöllőre küldött szőnyegek valamikor a Múzeumba behozták volna.

Egyben még közlöm, hogy a külügyminiszter úr 108.955–7/1942. szám alatt kelt átirata szerint Tzigara-Samurçuş román múzeumi főfelügyelő sem a szóban forgó ügyre, sem Belmonte nevére nem emlékszik, amiről utasítasomra a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége a tekintetes Igazgatóságot már előzőleg ki is értesítette.

A miniszter rendeletéből: Dr. Schneller Vilmos miniszteri tanácsos sk.

Budapest, 1943. május 26.

A kiadványi hitelülül: Pánka irodaigazgató sk.

5.

Herepei János múzeumigazgató levele Szinnyei-Merse Jenő miniszterhez

Sepsiszentgyörgy, 1943. május 31.

(SzNM Intézményi levéltára, 414/1943)

Tárgy: öt darab keleti szőnyeg visszaszerzése.

Nagyméltóságú dr. Szinnyei-Merse Jenő m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak, Budapest

Nagyméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Uram!

Hivatkozással folyó hónap 26-án kelt 78.667–1943. IV. 3. számú, nagyon becses leiratára, hálás köszönetet mondunk a tulajdonunkat képezett öt darab erdélyi török szőnyeg visszaszerzése érdekében tett sokirányú intézkedéséért és fáradozásáért.

Ezek után úgy látszik, hogy a szőnyegeinket elveszettnek kell tekintenünk, bárha e nagy veszteségbe nagyon nehéz belenyugodnunk.

Kétségtelenül megállapítjuk, hogy a kérdéses öt darab szőnyeg nem került vissza a Székely Nemzeti Múzeumba, sőt, azt sem tartjuk valószínűnek, hogy Radisich főigazgató is visszakapta volna. Különben azért nem gondoljuk ezt lehetetlenségnek, mert lelkiismeretes elődöm, Csutak Vilmos föltétlenül utána járhatott az ügy állásának. Egészen bizonyos, hogy a szőnyeg átadása és Radisich halála közt eltelt öt esztendő alatt legalább vagy egyszer vette volna a fáradságot, hogy magától a főigazgatótól érdeklődjék a szőnyegek felől, s ha netalán nála maradtak volna, abban az esetben vissza is kérje. Ellenben 1923-ben Petranu Coriolan, majd Tzigara-Samurçuş román múzeumi főfelügyelők révén megindította az eljárást, hogy Belmonte Leotól visszakapjuk a szőnyegek. Sajnos, az eljárás eredményéről mit sem tudunk. Valószínűnek tartjuk, hogy Tzigaréké Belmontetől hasonló feleletet kapva szűnt meg a szőnyegek további nyomozásának ügye.

Mégis talán csak egy lehetőség vezethetne nyomra, tudniillik, ha Radisich Jenő főigazgató úr családjánál maradtak volna valamelyes iratok, amelyek világosságot derítenének. Igaz, hogy ez a feltevés se sok eredménnyel kecsegtet.

Újból megköszönve ügyünkben tett sok becses intézkedését, maradunk Nagyméltóságú Miniszter Úrnak alázatos tisztelettel:

Herepei János múzeumigazgató sk.

Sepsiszentgyörgy, 1943. május hó 31-én.

6.

Herepei János levele Kőszeghy Elemérhez

Sepsiszentgyörgy, 1943. június 1.

(SzNM Intézményi levéltára, 417/1943)

Méltóságos levele Kőszeghy Elemér úrnak, az Iparművészeti Múzeum igazgatójának, Budapest, Üllői út.

Méltóságos Uram! Kedves Barátom!

Tudom, hogy sok alkalmatlanságot okozok Nektek eltűnt szőnyegeink keresésével, mégis engedj meg, hogy újból csak ebben az ügyben koccogtassak be Hozzád.

Gondolom, Múzeumodban lesz valaki, aki a huszonhat évvel ez előtt meghalt Radisich Jenő családi körülményeiről tudni fog valamelyes felvilágosítást adni. Nagyon kérek, kegyeskedjél tolmácsolatni kérésemet, hogy közölje velünk, vajon kik és hol élnek a néhai főigazgató hozzátartozói.

Szeretném ugyanis megkérni azt az örökösöt, akinél feltalárhatók volnának Radisich Jenő iratai, hogy szíveskedjék átadni, hátha valamelyes nyomára találna a mi szőnyegeinknek. Ugyanis egyáltalában nem hiszem, hogy e mőtárgyak visszakerültek volna Radisichhez, mert akkor nem feneklettek volna meg nála, sőt, abban az esetben Csutak Vilmos is nem olyanformán

⁹⁶ Beazonosítatlan személy aláírása.

kísérletezett volna a román hivatalos körökkel, hogy Belmonte Leótól szerezzék vissza szőnyegeinket, hanem egyenesen Pesten nyomozott volna utánuk.

Nagy szívességedet előre is szépen köszöni őszintén tisztelő készséges híved:

Herepei János k.

Sepsiszentgyörgy, 1943. június hó 1-én.

7.

Kőszeghy Elemér levele Herepei Jánoshoz

Budapest, 1943. június 8.

(SzNM Intézményi levéltára, 713/1943)

Magyar Nemzeti Múzeum Országos Magyar Történeti Múzeum, Iparművészeti Múzeum, 67/1943

Kedves Barátom!

Folyó hó 1-én kelt becses soraidra közlöm Veled, hogy a boldogul Radisics Jenő főigazgató örökösei közül bizonyára fia, dr. Radisics Elemér miniszteri tanácsos (Budapest, V. ker., Alkotmány u. 6.) tudna arra nézve felvilágosítást adni, hogy vannak-e olyan iratai a családnak, amelyekben a szőnyegügy nyomára lehetne akadni. Nem hiszem azonban, hogy ilyen, harminc évnél régebbi dolgokról feljegyzéseket őriznének.

Abban teljesen igazat adok Neked, hogy a tárgyak nem lehettek a néhai főigazgatónál. Néhai Csutak Vilmos 1914 és 1918 között visszavihette és bizonyos vissza is vitte volna azokat, ha nála lettek volna. Éppen azért, bár jól ismerem Radisics Elemért, a magam részéről nem óhajtanám – még a legtapintatosabb alakban sem – ezt az ügyet előtte szóvá tenni.

Melegen üdvözlő őszinte híved:

Kőszeghy Elemér

Budapest, 1943. június hó 8-án.

8

Kiss Béla budapesti iparművész árajánlata a Székely Nemzeti Múzeum szőnyegeinek kijavítására

Budapest, 1943. augusztus 18.

(SzNM Intézményi levéltára, 515/1943)

Kiss Béla, okl. iparművész, szőnyegjavító és szövő műterem Budapest, IV. Eskü út 2. (Piarista palota)

A Székely Nemzeti Múzeum Nagyságos Igazgatójának, Sepsiszentgyörgy

Van szerencsém az általam megtekintett muzeális szőnyegek restaurálására tiszteletteljes ajánlatomat megadnom.

1. Egy darab XVII. századból származó, igen gazdag indadíszítésű közép kiképzéssel és stilizált virág szegélydísszel rendelkező „Arabeszkes usak” szőnyeg – amely a Gábor Áron emlékért őrző szoba bejáratánál jobb kézre felakasztva található, és a felső harmadában vízszintes ketté van vágva, teljes és tökéletes módú javítása, úgy, amint az eredetien volt is, ma 3000, azaz háromezer pengőt tenne ki.

2. A bejárat bal oldalán levő, XVII. század végétől származó, kettéosztott arabeszkes usak javítására egyelőre nem teszek ajánlatot.

3. A Gábor Áron-kép alatt függő, XVIII. század elejéről származó, usak szegélydíszű gordeszes imaszőnyeg – igen érdekes és szerencsés színpompájú imaszőnyeg – tökéletes javítása ma 5000, azaz ötezer pengőt tenne ki.

4. A következő, ásatásokat bemutató terem bejáratától jobbra függő, XVII. század végétől származó arabeszkes usak szőnyeg – amelynek a középrészén és a szegély közép-alsó részén jó araszos szakadás látható – s azonkívül az egész szőnyeg alapszerkezete is elrothadt, teljes javítása ma 5000, azaz ötezer pengőt tenne ki.

5. E bejáratnál jobbra eső szőnyeg, amely egy szintén XVII. századból származó arabeszkes usak – a közepén merőlegesen kettévágott és sok apró hibát viselő példány teljes javítása ma 3000, azaz háromezer pengőt tenne ki.

A kályha mellett függő XVII. századbéli „Fehér usaki” szőnyeg töredéksávja és az oldalfalon függő, igen hibás arabeszkes usak szőnyegek javítására nem adok ajánlatot, mert azok javítása ma olyan összeget tennének ki, amit nem érdemlenek meg.

Tisztelettel közlöm, hogy megrendelés esetén, tekintettel a ma változó árakra, 5% előleget kérek, s a fennmaradó összeget a bejelentett szállításon napján kérem fizetni.

A fent ismertetett, igen értékes, nagyon kedvelt „erdélyi szőnyegek” módszeremmel oly tökéletesre – mindenben az eredeti és a régi rajz, szín és anyagnak megfelelő módon – s úgy javítanám ki, hogy az új és régi rész között semmi különbség sem volna felismerhető, a teljes szín és rajzpompa minden darabon.

Bár természetesnek tartom, hogy a Nagyságodék vezetése alatt nem fordulhat elő olyasmi, hogy a szőnyegek a szükséges javítási összegek hiányában egyszerűbb, olcsóbb munkadíj mellett javíttatnák avatatlan kezekkel, azért mégis azt kérem, hogy ily esetben inkább a fehér usak vagy más töredéket méltózzassék feláldozni, hogy aztán a többi szőnyegek kifogástalannak legyenek kijavítva, mert én már igen sokszor tapasztaltam a rossz javítás rendkívüli károosságát.

A fentieket a Nagyságos Igazgatóság nemes becses figyelmébe ajánlva maradok kiváló tisztelettel

Kiss Béla

Kereskedelmi tanácsos, iparművész

Budapest, 1943. augusztus 18.

(5 darab fényképmelléklet)

9.

Herepei János igazgató válaszlevele Kiss Bélához

Sepsiszentgyörgy, 1943. augusztus 30.

(SzNM Intézményi levéltára, 714/1943)

Nagyságos Kiss Béla kereskedelmi tanácsos, iparművész úrnak,

Budapest, IV. Eskü út 2. szám.

Igen tisztelt Tanácsos úr!

Válaszolja folyó hónap 18-án kelt becses soraira, köszönetet mondok a küldött árajánlatért. Amint már élszóval is említettem, magam nagyon szeretném a szőnyegek rendre kijavíttatni. Ehhez mindenesetre pénzre van szükségem, amelyet megszerezni vágyam és törekvésem. Mihelyt valami biztosat mondhatok, értesíteni fogom Tanácsos urat. Megválni azonban egyik darabtól sem lehetséges, de nem is akarok.

Szíves sorait még egyszer megköszönve, vagyok kiváló tisztelettel

Herepei János múzeumigazgató

Sepsiszentgyörgy, 1943. augusztus 30-án.

10.

Herepei János levele Kőszeghy Elemérhez

Sepsiszentgyörgy, 1943. augusztus 30.

(SzNM Intézményi levéltára, 713/1943)

Méltóságos Kőszeghy Elemér múzeumigazgató úrnak, Budapest, Üllői út 33.

Mélyen tisztelt kedves Barátom!

Bocsásd meg, hogy még június 8-án írt 67/1943 számú szíves soraidat csak most köszönöm meg. Késedelmeskedésemnek az az oka, hogy sokat törtem a fejemet elvesztett szőnyegeink továbbnyomozásán, de végül is beláttam, hogy most már nincsen mit cselekednem.

Megfogadom szavaidat: nem kérdezősködöm Radisicséktől, annál kevésbé, mivel magam sem szeretnék senkit sem megbántani, legkevésbé pedig nagyérdemű Radisics Jenő emlékét nem akarnám megsérteni. Hiszen a megboldogult mindég csak jóindulatú segítségére volt a múzeumunknak. Különben is csak azt szerettem volna megtudni, hogy nem maradtak-e valamelyes feljegyzések az ő iratai között néhai hivatali elődeimmel: Csutak Vilmossal vagy László Ferencsel folytatott levelezéséből.

Így tehát befejezem az egész ügyet. Megköszönve eddigi szíves fáradozásaidat, maradok őszintén tisztelő készséges híved:

Herepei János sk.

Sepsiszentgyörgy, 1943. augusztus 30-án.

11.

Tihamér Lajos levele Herepei János igazgatóhoz

Budapest, 1943. szeptember 27.

(SzNM Intézményi levéltára, 1017/1943)

Magyar Királyi Vallás és Közoktatásügyi minisztertől

79.184–1943. szám, IV. 3.

Tárgy: Erdélyi szőnyegek

Hiv. szám: 414

Nagyságos Herepei János úrnak, a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója, Sepsiszentgyörgy

Folyó év május hó 31-én 414. szám alatt kelt felterjesztésére saját hatáskörben való esetleges intézkedés céljából másolatban közlöm a Székely Nemzeti Múzeum erdélyi szőnyegei ügyében Radisics Elemér külügyminiszteri tanácsos, dr. Végh Gyula, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum nyugalmazott főigazgatója és Csányi Károly műegytemi nyugalmazott rendes tanár, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum volt vezető tisztviselője jelentéseit.

Budapest, 1943. szeptember 27.

A miniszter rendeletéből:

Dr. Tihamér Lajos miniszteri tanácsos sk.

A kiadvány hitelül: Pánka irodaigazgató sk.

Másolat

Magyar Királyi Külügyminisztérium, Sajtóosztály

Tekintetes Magyar Királyi Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium, Budapest.

Tárgy: Erdélyi szőnyegek visszaszerzése

Hiv. szám: 78.824–1943. IV. 3.

Fenti sorakra válaszolva kissé bajos pontosan visszaemlékezni harminc évvel ezelőtt történt dolgokra. Magára a sepsiszentgyörgyi szőnyegek javításának ügyére nem emlékezem, de közölhetek valamit, ami talán a keresőket nyomra vezet. Emlékezetem szerint ugyanis közvetlenül az első világháború kitörése előtt nagy szőnyegkiállítás volt Párizsban, amely kiállításon tudtommal Magyarország is nagyobb gyűjteménnyel – éspedig különösen erdélyi szőnyegekkel (Erdélyből származó, tehát nem csak az úgynevezett erdélyi szőnyegekkel) részt vett. Erre azért emlékezem jobban, mert a kiállításon szerepelt a családunk birtokában lévő 3 erdélyi szőnyeg is, amelyeket Édesatyámnak 1917-ben történt elhalálása következtében a háború után én magam szereztem vissza igen körülményes és nehézkes módon. A mi szőnyegeinket kiadták, mert magántulajdonban voltak. Ellenben ugyancsak emlékezetem szerint, komplikációk támadtak az állami tulajdonban levő szőnyegek dolgában, amennyiben azokra közben a román kormány tett igénybejelentést. E szőnyegek között lehetnek alkalmasint a sepsiszentgyörgyi szőnyegek is. Hogy magyar részről ebben az ügyben mi történt tovább, azt talán - Layer Károly időközben szintén meghalván - vagy Végh Gyula volt főigazgató, vagy Csányi Károly műegytemi tanár fogja megmondhatni.

Tisztelettel,

Radisics Elemér külügyminiszteri tanácsos sk.

Budapest, 1943. június 20.

Ad. 79.069–1943. IV. 3.

Méltóságos Uram!

Miután az adminisztratív ügyeket Radisics Jenő igazgató és az iroda végezte, a sepsiszentgyörgyi szőnyegek ügyében e tekintetben felvilágosítással nem szolgálhatok. Annyi biztos, hogy ha ezek a szőnyegek az Iparművészeti Múzeumba kerültek, úgy azoknak most is ott kell lenniök. Lehetséges talán, hogy a gyűjteményi szőnyegek közé kerülhettek. A leltár alapján ez konstataható lenne. Azt sikerült az 1914-ben rendezett szőnyegkiállítás katalógusa alapján megállapítanom, hogy a szóban forgó szőnyegek ezen a kiállításon nem szerepeltek; pedig ha a múzeum kezelésében lettek volna, bizonyára kiállítottuk volna azokat is. Ebben a kiállításban csak egy kisebb méretű, örmény (palmettás) szőnyeg szerepelt Sepsiszentgyörgyről, amelyet később az Iparművészeti Múzeum megvásárolt az ottani egyháztól, és az bizonyára ma is a múzeum gyűjteményében van. Képét Végh Gyula közölte a Párizsban megjelent Tapis Turcs című, színesen illusztrált munkában. Ez a munka 30 szőnyeget mutat be, de ezek mind más tulajdonból valók. A keresett szőnyegekre vonatkozólag másnévű felvilágosítást nem tudok adni.

Maradtam kiváló tisztelettel,

Csáki Károly műegytemi nyugalmazott tanár, a felsőház tagja sk.

Aszófó, 1943. VIII. 12.

Nagyméltóságú Szinyey Merse Jenő m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszter úrnak, Budapest

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A sepsiszentgyörgyi erdélyi szőnyegek ügyében múlt hó 25-én 78.913–1943. IV. 3. szám alatt hozzám intézett felhívásra van szerencsém a következőket jelenteni.

Hivatali elődöm az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum igazgatója 1914. évben az Iparművészeti Múzeumban kiállítást rendezett az erdélyi török szőnyegekkel és ugyanazon év elején több szőnyeget Párizsba küldött a Calman Lévy céghez egy, az erdélyi szőnyegekről kiadandó műhöz készítenő színes reprodukciók elkészítése céljából. Az időközben kitört világháború folyamán a francia kormány a szőnyegek lefoglalhatta, és bár a háború befejezése után azonnal lépéseket tettem diplomáciai úton és a békedelegáció útján a szőnyegek visszaszerzésére, az hosszú ideig nem sikerült, mert Románia, mint Erdélyt megszállva tartó hatalom, a maga számára követelte a szőnyegek kiadását. Végre is – teljesen magánúton – sikerült a kint levő összes szőnyegek Budapestre szállíttatnom, de az akkoriban nálam több ízben járt Zamurcaş(!) bukaresti múzeumigazgató azt kívánta, hogy az erdélyi tulajdonosok szőnyegeit a tulajdonosoknak leendő átadás végett, neki szolgáltatassuk ki. Miután az Iparművészeti Múzeum vette át a szőnyegek, csakis az esetben voltam hajlandó azokat harmadik személynek átadni, ha a tulajdonosoktól közjegyzői felhatalmazást mutat fel a szőnyeget átvételére. Ez meg is történt, és valamennyi tulajdonos szabályszerű felhatalmazás alapján a szőnyegek a bukaresti múzeumigazgatónak kiadattak – egy tulajdonos kivételével – aki sem akkor, sem hivatalkodásom ideje alatt a szőnyegért nem jelentkezett. Hogy ez a tulajdonos a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum volt-e, hogy hány szőnyeg volt letétben a Múzeumban és hogy a szőnyegek szerepeltek-e a kiállításon, Párizsba küldettek-e és azok között voltak-e, melyek Zamurcaş(!) bukaresti múzeumigazgató úrnak kiadattak? Erre már nem emlékezem és adatforrások híján most nem is tudom megállapítani. Dr. Layer Károly múzeumi őr, aki annakidején a szőnyegek Párizsból visszahozta és az erdélyi szőnyegekről Párizsban megjelent kiadványunkat szerkesztette (Tapis turcs de Transylvanie, Paris,

Lévy, 1925) azóta elhunyt, úgyszintén Lipcsey József múzeumi titkár is, aki a szőnyegkiállítás rendezésében részt vett és bővebb felvilágosítást adhatott volna; az említett kiadványból, valamint az „Erdélyi török szőnyegek kiállításának leíró lajstrom”-ából (Budapest, Iparművészeti Múzeum kiadása, 1914) bizonyára tájékozást lehet szerezni a szőnyegek vonatkozásában. Végül bátor vagyok felhívni Nagyméltóságod nagybecsű figyelmét arra is, hogy Csányi Károly műegyetemi tanár, volt múzeumi főigazgató, még Radisics igazgatósága idején szintén részt vett az erdélyi szőnyegkiállítás rendezésében, és a szőnyegek sorsáról, sőt, mint a szőnyegkedvelők egyesületének elnöke, aki sokat foglalkozott a szőnyegekkel, emlékezni fog a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum szőnyegeire.

Fogadja Nagyméltóságod legmélyebb tiszteletem kifejezését. Dr. Végh Gyula, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum nyugalmazott főigazgatója sk.

Bozsok, 1943. július 13.

A másolat hitelül:

Pánka irodaigazgató sk.

12.

Herepei János múzeumigazgató levele Pasteiner Ivánhoz
Sepsiszentgyörgy, 1943. november 1.
(SzNM Intézményi levéltára, 1017/1943)

Méltóságos dr. Pasteiner Iván úrnak, a közgyűjtemények országos főfelügyelőjének, Budapest Tárty: eltűnt erdélyi török szőnyeg nyomozása.

Méltóságos Főfelügyelő Úr!

Mély tisztelettel kérjük, csatolt köszönetünket a nagyméltóságú m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz felterjeszteni kegyeskedjék. Egyúttal kérjük, hogy nagyon becses felvilágosítását megadni kegyeskedjék, vajon a Magyar Múzeumok és Könyvtárak egykori Országos Főfelügyelőségének 1912–1913. évi iratait jelenleg melyik intézmény őrzi, és kihez kellene fordulnunk további felvilágosítás végett.

Kérésünk tiszteletteljes megismérlése mellett vagyunk mély tisztelettel:

Herepei János múzeumigazgató sk.

Sepsiszentgyörgy, 1943. november 1-én.

1. db melléklet

Tárty: eltűnt erdélyi török szőnyeg nyomozása.

Nagyméltóságú dr. Szinnyei-Merse Jenő m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak, Budapest

Nagyméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Uram!

Hivatkozással múlt hónap 27-én kelt 79.184/1943. IV. 3. számú, nagyon becses leiratára, hálás köszönetet mondunk a sok fáradozásáért, amellyel elveszett öt darab erdélyi török szőnyegünk kinyomozása érdekében fáradozni kegyeskedett.

Úgy látszik, hogy most már éppen semmi reményünk sem marad, hogy valaha is megtaláljuk, minthogy minden nyomozó szál egyszerre teljesen megszakad. Meg vagyunk azonban győződve, hogy a gödöllői szőnyegszövő intézet egykori igazgatója, Belmont Leó jelenleg párizsi lakos, ha kissé több jóindulattal viseltetne irántunk, bizonyosan tudna kellő felvilágosítást adni. Ugyanis néhai hivatali elődöm, Csutak Vilmos 1923. március 21-én kelt levelének másolatában olvassuk, hogy „a Magyar Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségétől nyert tájékoztatásunk szerint ezeket a szőnyegeteket Leo Belmonte úr 1914-ben, a világháború kitérőre idején magával vitte Párizsba.” A levél további sorából azután úgy vesszük észre, hogy Csutak Vilmos az idézett felvilágosítást Mihálik József volt múzeumi főfelügyelő-ségi előadó-tanácsos úrtól nyerte, aki – szerinte – „1912–1918-ig állandóan figyelemmel kísérte minden dolgainkat.” Erre támaszkodva feltámad bennünk az a gondolat, hogy a Múzeumok és

Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének egykori iratai között vajon nem lehetne-e valamelyes nyomára akadnunk.

Öszinte köszönetünk megismérlése mellett vagyunk a nagyméltóságú Miniszter Úrnak alázatos tisztelettel:

Herepei János múzeumigazgató sk.

Sepsiszentgyörgy, 1943. november 1-én.

13.

Herepei János levele Coriolan Petranuhoz
Sepsiszentgyörgy, 1943. november 7.
(SzNM Intézményi levéltára, 1024/1943,
levélfogalmazvány)

Nagyságos dr. Petranu Coriolan egyetemi tanár úrnak, Nagyszében, Központi egyetem.

Mélyen tisztelt Professor Úr!

Hivatkozással arra a szíves viszonyra, amelyben a múltban múzeumunkkal volt, engedje meg, hogy kérrrel forduljak Professor Úrhoz. Nagyon kérem, ha vissza tud emlékezni pontosan húsz év előtti körülményekre, legyen olyan jó, az alábbi kérésre válaszolni szíveskedjék.

Ugyanis hivatali elődöm, néhai Csutak Vilmos levelezéséből látom, hogy 1923 január havában kérte Méltóságos szíves közbenjárását, hogy az az öt darab erdélyi török szőnyeg, amelyet Belmonte Leo párizsi lakos, a gödöllői szőnyegszövő intézet egykori igazgatója, az 1914. évi világháború kitérőrekor magával vitt Párizsba, múzeumunk részére visszaszereztesse.

Egyelőre nem kapok semmi olyan iratot, ami az eljárás eredményéről számolna be. Éppen ezért fordulok mélyen tisztelt Professor Úrhoz, feltételezve, hogy netalán visszaemlékezik e régi ügyre és esetleg útmutatást tud adni arra vonatkozólag, hogy hol kísérelhetnők meg tovább nyomozni e szőnyegek sorsát.

Szíveségét előre is szépen megköszönve, kérem, hogy becses válaszát alulírottal közölni kegyeskedjék

Kiváló tisztelettel:

Herepei János múzeumigazgató

Sepsiszentgyörgy, 1943. november 6-án.

Fordítás

D-sale dr. Petranu Coriolan, profesor universitar, Sibiu, Universitatea.

Prea Stimată Domnule Profesor!

Referind la raportul cordial ce ați avut cu Muzeul nostru, Vă rog să binevoiți a-mi îngădui ca să mă adresez către Domnule Profesor cu cererea următoare.

Vă rog, dacă Vă aduce(!) aminte exact împrejurările de acum 20 de ani, fiți bun, să-mi dați răspuns la cererea următoare:

Din corespondența predecesorului meu în oficiu, a lui Csutak Vilmos am observat, că el în ianuarie anului 1923 s-a adresat D-voastră ca să interveniți ca cele cincii covoare turcești, care Leo Belmonte, locuitorul din Paris, fostul director al Întreprinderii de Țășătorie din Gödöllő, le-a luat cu sine la Paris la izbucnirea războiului din 1914, să fie procurate înapoi pentru Muzeul nostru.

N-am găsit nici un act, care ar dovedi rezultatul intervenției. Din această cauză mă adresez D-voastră, presupunând că Vă aduceți aminte acest lucru din trecut, și puteți da îndreptări, ca unde s-ar putea încerca urmări soarta acestor covori(!)

Vă mulțum bunăvoința D-voastră, rog să comunicați răspunsul cu subscrisul.

Cu respect:

Herepei János directorul muzeului sk.

Sepsiszentgyörgy, 1943. november 7-én.

14.

Tihamér Lajos levele Herepei János múzeumigazgatóhoz
Budapest, 1943. december 16.
(SzNM Intézményi levéltára, 1164/1943)

79.737–1943. szám, IV. 3.

Tárgy: Erdélyi szőnyegek

A Székely Nemzeti Múzeum Igazgatóságának, Sepsiszentgyörgy

Múlt hó 1-én 1017 szám alatt kelt felterjesztésére értesítem a tekintetes Igazgatóságot, hogy az akkori Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége rendelkezésre álló iratai között a javításra adott erdélyi szőnyegekhez vonatkozó iratváltásnak vagy egyéb feljegyzéseknek semmiféle nyoma nincs.

A miniszter rendeletéből: dr. Tihamér Lajos miniszteri táncos sk.

Budapest, 1943. december 16.

A kiadvány hitelül: Pánka irodaigazgató sk.

15.

Pasteiner Iván levele a Székely Nemzeti Múzeum
előljáróságához

Budapest, 1943. november 26.

(SzNM Intézményi levéltára, 1110/1943)

Magyar Nemzeti Múzeum Országos Magyar Történeti Múzeum, Iparművészeti Múzeum, 67/1943

Tárgy: A múzeum erdélyi török szőnyegek

A Székely Nemzeti Múzeum tekintetes Igazgatóságának, Sepsiszentgyörgy

Tekintetes Igazgatóság!

Hivatkozva 1017–1943 számú, a múzeum eltűnt erdélyi török szőnyegek tárgyában kelt iratára, értesítem, hogy a m. kir. vallás- és közoktatásügyi Miniszter Úrhoz intézett beadványát a mai napon, egyidejűleg felterjesztettem.

A Közgűjtemények Országos Főfelügyelősége jogelődje, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége irataira vonatkozólag értesítem, hogy az azokból rendelkezésemre álló iratok között a kérdéses ügyre vonatkozó iratváltásnak vagy egyéb feljegyzésnek semmiféle nyoma sincs.

Tisztelettel:

Pasteiner Iván sk.

Budapest, 1943. XI. 26.

16.

Coriolan Petranu levele Herepei János múzeumigazgatóhoz
Szeben, 1943. december 13.

(SzNM Intézményi levéltára, 1192/1943)

Sibiu, la 13 decembrie 1943.

Domnule Director,

La adresa Dvs. nr. 1024 din 7 Noiembrie anul curent am onoarea Vă răspunde următoarele:

Eu am tratat în chestia covoarelor muzeului Dvs. cu directorul Muzeului de artă industrială din Budapesta, Vég, dar în lista covoarelor, pe care Muzeul de sub conducerea sa le-a trimis la Paris și pe care mi-a predat-o mie nu figurează covoarele Dvs., ci numai unul al Bisericii reformate din Sfintu Gheorghe. Delegația mea de la Budapesta a încetat însă în 15 ianuarie 1923 și astfel nu am mai avut calitatea de a trata. Totuși, în adresa me din 24 februarie 1923 am raportat Ministerului de Externe din București prețurile ce le mai aveam față cu Ungaria și între acestea am indicat și cele 5 covoare ale Muzeului Dvs. În timpul acesta dl. Tzigara-Samurçș a avut delegația și domnia sa a avut datoria a se ocupa de covoarele Dvs. Domnia sa a distribuit covoarele ce-

loralte instituții din Ardeal după ce a aranjat din ele o expoziție la București. În caz dacă domnia sa ar fi adus covoarele Dvs., Belmont, respectiv succesorii lui, succesorii lui Radics și înainte de toate Muzeul de artă industrială din Budapesta, la a cărui imbold s-a făcut trimiterea la Pesta și Paris, poartă răspunderea. Nu este exclus, că covoarele Dvs. se regăsesc la Muzeul de artă industrială din Budapesta ori la Musée des Gobelins din Paris, unde au fost în depozit celelate covoare în timpul războiului trecut. Chitanța-scrisoarea lui Belmonte este în arhiva Inspectoratului Muzeelor, Seminarul de istoria artei, Sibiu și sunt gata a o restitui dacă Ministerul de Externe mă autorizează.

În interesul muzeului de sub conducerea Dvs. cu plăcere dau aceste informații și Vă doresc succes.

Cu distincă stimă:

Coriolan Petranu

17.

Herepei János múzeumigazgató levele Coriolan Petranuhoz
Sepsiszentgyörgy, 1943. december 31.
(SzNM Intézményi levéltára, 1192/1943,
levélfogalmazvány)

Nagyságos dr. Petranu Coriolan egyetemi tanár úrnak, Nagyszében, Központi egyetem.

Mélyen tisztelt Professor Úr!

Őszinte köszönettel olvastam folyó hónap 13-án kelt szíves felvilágosítását. Minden részletre kiterjedő adatai valószínűleg nagy hasznára lesznek szőnyegeknek felkutatásának. Ismerve Inspector úr pontosságát, bátran merem szíves útbaigazításáért folyamodni. Becsés jóindulatát, amelyet a múltban is többször volt alkalmam tapasztalni, köszönöm.

Nyomozásom sikere érdekében szépen kérem, hogy Belmonte Leó átvételi elismervényét és netaláni más kiegészítő iratokat intézetem részére kiadni méltóztatnék. Egyúttal a szokásos eljárást megtartani akarván, hivatalos kérésemet a rendes diplomáciai úton fogom eljuttatni Méltóságodhoz.

Szíves előzékenységét még egyszer megköszönve, maradok igen tisztelt Professor Úrnak megkülönböztetett tisztelettel:

Herepei János múzeumigazgató

Sepsiszentgyörgy, 1943. december 31.

Fordítás

Domniei sale Dumnealui dr. Coriolan Petranu, profesor universitar, Sibiu, Universitate

Prea Stimate Domnule Profesor!

Cu mulțumire sinceră am citit lămurirea cordială a Dvs. din 13 decembrie. Datele amănunțite ale Dvs. probabil ne vor servi cu mare folosință la găsirea covoarelor noastre. Cunoștința punctualității domnului Inspector m-a îndreptățit să apelez la îndrumările Domniei Voastre prețioase. Vă mulțumesc pentru bunăvoința nobile, de care m-a convins în trecut de nenumărate rânduri. În interesul succesului cercetărilor mele, Vă rog foarte mult să binevoiți a trimite institutului meu dovada de primire a lui Belmonte Leo, precum și eventualele alte acte referitoare. Dorind a respecta procedura obișnuită, cererea mea oficială Vă voi trimite pe cale diplomatică.

Mulțumindu-vă din nou complezența Domniei Voastre vă rog să primiți asigurarea deosebitelor mele considerațiuni, ce Vă păstrez.

Herepei János, directorul muzeului

Sepsiszentgyörgy, 31 decembrie 1943.

18.

Herepei János múzeumigazgató levele Coriolan Petranuhoz
Sepsiszentgyörgy, 1943. december 31.
(SzNM Intézményi levéltára, 1192/1943)

Domniei sale Dumnealui dr. Coriolan Petranu, profesor
universitar, Sibiu, Universitate

Prea Stimată Domnule Profesor!

Încă înaintea războiului mondial din anul 1914 directorul de atunci al muzeului nostru a predat țeșătoriei de covoare a lui Belmont Leo din Gödöllő cinci bucăți de covoare turcească ardeleană pentru reparare, însă în anul 1914 numitul Belmont Leo mutându-se la Paris, probabil că tot atunci a dus cu sine și covoarele din chestiune. Întrucât Domnia Voastră în calitate de inspector al muzeelor, la un timp ați binevoit a face pașile necesare în vederea redobândirii acestor covoare, tocmai de aceea Vă rugăm cu profund respect să binevoiți a ne trimite la prezenta noastră cerere dovada de primire originală a lui Belmont Leo, precum și alte eventuale acte întregitoare, care astăzi sunt în arhiva Inspectoratului Muzeelor, Seminarul de istoria artei din Sibiu. Avem speranța, ca pe baza acestora ne va reuși găsirea acestor covoare.

Mulțumindu-vă și înainte complezența cordială a Domniei Voastre, vă rog să primiți asigurarea deosebitelor noastre considerații:

Herepei János directorul muzeului
Sepsiszentgyörgy, la 31 decembrie 1943.

19.

Herepei János múzeumigazgató levele a kolozsvári román
konzulátushoz
Sepsiszentgyörgy, 1943. december 31.
(SzNM Intézményi levéltára, 1192/1943)

Către Onoratul Consulat al României, Kolozsvár
Domnule Consul!

Vă rugăm să binevoiți a trimite scrisoarea anexată după ce ați censurat la Sibiu, la adresa D-lui profesor universitar Coriolan Petranu. Însă, fiindcă nu știm câtă este taxa scrisorii trimise prin curier, dacă valoarea timbrelor poștale anexate nu va fi suficientă, după înștiințarea Domniei Voastre diferența vom plăti imediat.

Cu stimă:

Herepei János directorul muzeului
Sepsiszentgyörgy, la 31 decembrie 1943.

Anexat: 1 scrisoare, timbru poștal

Csáki Árpád – Sepsiszentgyörgy, Stadion u., 35., Bl. 16B/8., RO-520045; csakiarpad@gmail.com

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (MNL OL)

P 1995 – *Oltszemi Mikó család iratai*

Arhivele Naționale ale României Serviciul Județean Cluj, ClujNapoca – României Országos Levéltár Kolozs Megyei Hivatala, Kolozsvár (ROL Kol.)

Fond 253 – *Gr. Mikó-Rhédey család levéltára*

Fond 324 – *Uzoni Béldi család levéltára*

Arhivele Naționale ale României Biroul Județean Covasna, Sfântu Gheorghe – României Országos Levéltár Kovászna Megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy (ROL Kov.)

Fond 36 – *Altorjai br. Apor család levéltára*

Fond 64 – *Zathureczky család levéltára*

Irodalom

- ErdTest – *Erdélyi testamentumok*, I–IV, vál., bev. tan., jegyz. közléteszi Tüdős S. Kinga, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2003–2011.
- ESZT, II – *Erdélyi magyar szótörténeti tár*, II, gyűjt. és szerk. Szabó T. Attila, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978.
- Jelentés 1912 – *A Székely Nemzeti Múzeum Igazgató-Választmányának Jelentése... 1912*, Sepsiszentgyörgy, 1913.
- Jelentés 1913 – *A Székely Nemzeti Múzeum Igazgató-Választmányának Jelentése... 1913*, Sepsiszentgyörgy, 1914.
- Jelentés 1914 – *A Székely Nemzeti Múzeum Igazgató-Választmányának Jelentése... 1914*, Sepsiszentgyörgy, 1915.
- Kat. Kolozsvár 1941 – *Erdélyi művészeti kiállítás 1941*, Kolozsvár, 1941.
- Quellen, III – *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, III, Rechnungen (1475) 1541–1550 (1571), Kronstadt, 1896.
- SzOkl – *Székely Oklevéltár*, I–VIII, szerk. Szabó Károly, Szádeczky Lajos, Barabás Samu, Kolozsvár–Budapest, 1872–1934.
- TML – *Teleki Mihály levelezése*, I–VIII, szerk. Gergely Sámuel, Budapest, 1905–1926.

- BATÁRI Ferenc
1994 *Oszmán-török szőnyegek*, Budapest–Keszthely. (Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményei I.)
- BEKE Antal – BARABÁS Samu
1888 *I. Rákóczi György és a porta. Levelek és okiratok*, Budapest.
- BINDER Pál
1994 *A bodolai (Béldi) uradalom története*, Szecseseváros.
- CZIRÁKI Zsuzsanna
2010 „Senkinek pénzen vött rabjai nem voltunk sem nem vagyunk.” Brassó és a fejedelmi hatalom viszonya a város fejedelmi szolgáltatásai tükrében, Bethlen Gábor uralkodása idején, Doktori disszertáció, Szeged.
- CSÁKI Árpád
2008 „Kapikiha vala Székely Mojses”. Egy háromszéki diplomata I. Apafi Mihály fejedelem idejében, *Acta Siculica* 2008, 287–294.
2011 *A sepsiszentgyörgyi református egyház a 17–19. században*, Sepsiszentgyörgy Kiadó, Sepsiszentgyörgy.
2015 *Oszmán-török szőnyegek a háromszéki templomokban (17–19. század)*, Sepsiszentgyörgy (kézirat, megjelenése előtt: Iparművészeti Múzeum, Budapest).
- CSÁNYI Károly – CSERMELYI Sándor – LAYER Károly
1914 *Erdélyi török szőnyegek kiállításának leíró lajstroma*, Budapest.
- CSUTAK Vilmos – LÁSZLÓ Ferenc (szerk.)
1910 *Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1908. és 1909. évi állapotáról*, Sepsiszentgyörgy.
- DANIEL Gábor
1894 *A vargyasi Daniel család közpályán és a magánéletben* (szerk. Vajda Emil), Budapest.
- IONESCU, Ștefan
2007 *Erdélyi oszmán szőnyegek*, Róma.
- JAKÓ Zsigmond
1957 Az otthon és művészete a XVI–XVII. századi Kolozsváron, in: Bodor András – Cselényi Béla – Jancsó Elemér – Jakó Zsigmond – Szabó T. Attila (szerk.): *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Bukarest, 361–393.
- KELEMEN Lajos
1898 Cseréy Mihály és Bethlen Kata egyházi adományai, *Erdélyi Múzeum*, XV, 9, 540–541.
- KOLUMBÁN Vilmos József (s. a. r.)
2005 *A Sepsis Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei 1728–1790*, Kolozsvár. (*Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok* 3.)
- NAGY Géza
1891 *A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője*, (szerk. Nagy Géza), Sepsiszentgyörgy.
- PÁSZTOR Emese
2007 *Oszmán-török szőnyegek az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből*, Iparművészeti Múzeum, Budapest.
2013 „Skárlát szőnyeg, táblás abrosz és habos szuperlát” – háziöltözetek a fejedelemségi székely nemesi otthonokban, in: Tüdős S. Kinga (szerk.): *Kastélyok, udvarházak és lakóik a régi Székelyföldön*, Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 288–307.
2015 Ottoman Turkish Textiles in Christian Churches – Particular in Transylvania and Royal Hungary, in: Born Robert – Dziejwulski Michal (ed.): *The Ottoman Orient in Renaissance Culture*, Krakko, 193–214.
- PODGOREANU, Anca – COSTACHE, Geta
2004 *Alexandru Tzigara-Samurcaș. Bibliografie adnotată*, București.
- SCHMUTZLER, Emil
1933 *Alorientalische Tepiche is Siebenbürgen*, Karl W. Hiersemann, Leipzig.
- SPUHLER, Friedrich
1978 *Islamic Carpets and Textiles in the Keir Collection*, London.
- SZABÓ T. Attila
1956 A festékes és társai, *Ethnographia*, LXVII, 99–108.
1962 Még néhány szó a festékes és társai erdélyi életéhez, *Ethnographia*, LXXIII, 1, 147–149 (a szerző Szabó Tamásként feltüntetve)
- SZÁDECZKY Lajos (közlő)
1897 A küiküllővári sírleletek és régiségek, *Erdélyi Múzeum*, XIV, 293–309.
1903 Cserei Mihály jegyzőkönyvéből, *Történelmi Tár*, Új folyam, IV, 481–582.
- SZŐCSNÉ GAZDA Enikő
2015 *A háromszéki hozomány a 19. században*, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.
- TAKÁCS Gábor
2012 *Műgyűjtők Magyarországon a 18. század végétől a 21. század elejéig*, Kieselbach Galéria, Budapest.
- TZIGARA-SAMURCAȘ, Alexandru
1999 *Memorii II (1910–1918)* (ed. Ioan Șerb – Florica Șerb), Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, București.
2003 *Memorii I. (1919–1930)* (edit., prefață C. D. Zeletin), Editura Meridiane, București.
- TÜDŐS S. Kinga
1998 *Székely főnemesi életmód a XVII. század alkonyán*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

VÉGH, Jules de – LAYER, Charles

1925 *Tapis turcs provenant des églises et collections de Transylvanie*, Paris.

ZIEGLER BÁLINT Ágnes

2012 *A brassói evangélikus főtemplom (Fekete templom) 18. századi újjáépítése*, Doktori disszertáció, ELTE BTK, Budapest.

Covoare otomane în colecția Muzeului Național Secuiesc

(Rezumat)

Este bine cunoscut faptul că, în afara lumii islame, covoare anatoliene s-au păstrat în cel mai mare număr (cca. 400) în Transilvania, în special în colecțiile ecleziastice ale bisericilor evanghelice săsești. Prezența acestora poate fi documentată încă din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, moda acestora, cât și a altor textile otomane, răspândindu-se rapid în toată Transilvania, inclusiv în Secuime. Acestea au fost achiziționate ori prin intermediul comercianților, în special cei brașoveni (oraș care era principalul centru al comerțului care venea dinspre Istanbul), ori puteau fi obținute ca daruri de nuntă, dar și cumpărate direct din Imperiul Otoman de către nobilii secuii trimiși la Poartă cu diferite misiuni diplomatice în perioada Principatului. Documentele vechi (inventare, testamente, liste de zestre, partaje de avere, etc.) păstrate din perioada Principatului Transilvaniei reflectă faptul că în conacele, castelele nobiliare aceste covoare (cele de dimensiuni mai mici) erau puse pe masă, ori pe perete, fiind folosite și în timpul călătoriilor cu trăsura. O parte a acestor covoare au intrat ulterior prin donații în proprietatea bisericilor, atât protestante (reformate calvine, unitariene), dar și romano-catolice din Secuime, având în special rol decorativ (masa domnului, amvon, banca patronilor etc.), fiind folosite totodată și în timpul nunților și înmormântărilor. Peste 50 de astfel de covoare pot fi identificate în inventarele bisericilor (sec. XVII–XIX.) de pe teritoriul actualului județ Covasna.

Începând cu sfârșitul sec. XIX-lea covoarele bisericesti au fost achiziționate de colecționari privați, dar și de către colecții publice, în cazul nostru de către Muzeul Național Secuiesc fondat în anul 1875. Lucrarea prezintă circumstanțele prin care s-au pus bazele colecției, numărând 5 covoare (donați și achiziții de la persoane fizice și biserici), printre care se numărau covoare „transilvane”, covoare de rugăciuni și de tip Lorenzo Lotto (sec. XVII–XIX.). În anii premergători primului război mondial, covoarele au fost trimise la Gödöllő (Ungaria) spre a fi restaurate de către renumitul artist de origine suedeză, Leo Belmonte, școlit la Paris. Nefiind restaurate, acestea au dispărut fără urmă după anul 1914, neputând fi recuperate de muzeu în ciuda eforturilor diplomatice întreprinse în acest sens de către directorul Csutak Vilmos în perioada interbelică, chiar cu ajutorul lui Alexandru Tzigara-Simurcaș, vechi prieten al instituției din Sfântu Gheorghe. În anul 1925 s-a pus baza unei noi colecții de covoare otomane, achizițiile fiind făcute de la bisericile reformate calvine din zonă (Olteni, Calnic – jud. Covasna), din Vaida-Cămăraș (jud. Cluj) și Gorenii (jud. Mureș). Alte două covoare Lorenzo Lotto au ajuns în colecțiile muzeului de la proprietari necunoscuți. Acestea sunt însă, fără excepție, piese deteriorate, prezentând lipsuri, astfel nu au intrat în vizorul colecționarilor. În urma acestor achiziții, Muzeul Național Secuiesc deține astăzi o colecție de 7 covoare anatoliene, dintre care covoare Lorenzo Lotto (5), un covor de rugăciune, respectiv 2 fragmente ale unui covor cu păsări, toate datând din sec. XVII, fiind executate în ateliere anatoliene din Usak sau împrejurimi, respectiv din Selendi.

Ottoman Rugs in the Collection of the Székely National Museum

(Abstract)

It is well known that the most Anatolian prayer rugs outside the Islamic world are in Transylvania, about 400 in number, most of them in ecclesiastic collections of the Saxon churches. The fashion of these rugs spread rapidly across Transylvania and the Székelyföld, their and other ottoman textile's presence can be traced back as far as the 16th century. These were mainly purchased from merchants from Kronstadt (today Brașov), in those days an important trading center for wares coming from Istanbul) or they were bought by Székely nobleman on diplomatic missions at the Sublime Porte, but they could also be wedding gifts too.

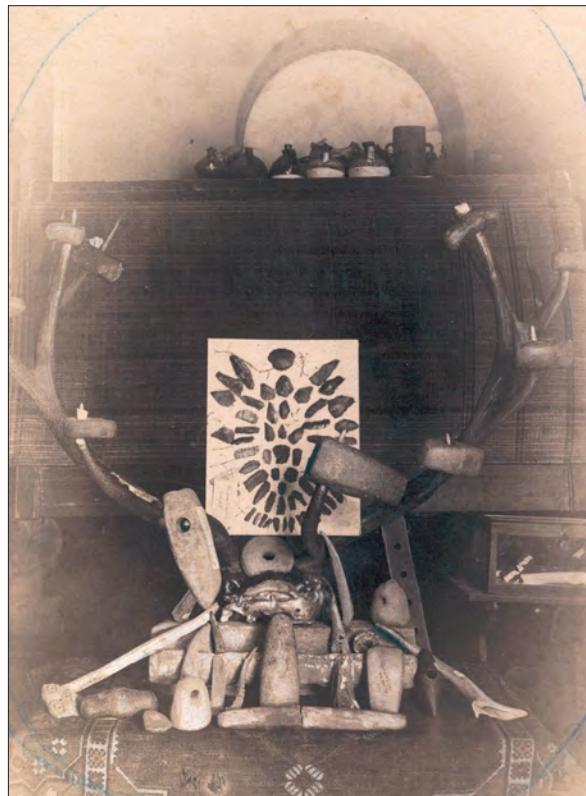
The study treats the case of the 7 Anatolian rugs found in the collection of the Székely National Museum, from which 5 are Lorenzo Lotto-types, one prayer rug, and one decorated with birds. All of them are made in Anatolian (Uşak or Selendi) shops, during the 17th century.

1. ábra Oszmán-török szőnyeg a SzNM 1914 előtti gyűjteményéből, 20. század eleje.
(SzNM Fényképtára, Kat. sz. 608)

2. ábra Oszmán-török szőnyeg a SzNM 1914 előtti gyűjteményéből, 20. század eleje. (SzNM Fényképtára, Kat. sz. 609)

3. ábra Oszmán-török szőnyeg a SzNM 1914 előtti gyűjteményéből, 20. század eleje. (SzNM Fényképtára, Kat. sz. 610)

4. ábra Oszlopos imaszőnyeg a SzNM 1914 előtti gyűjteményéből, 20. század eleje. (SzNM Fényképtára, Kat. sz. 616)

5. ábra Lorenzo Lotto-szőnyeg az oltszemi református templomból. Usak vagy környéke, 17. század. (SzNM, R. 6911, Vargyasi Levente felv.)

6. ábra Lorenzo Lotto-szőnyeg az oltszemi református templomból. Usak vagy környéke, 17. század. (SzNM, R. 6912, Vargyasi Levente felv.)

7. ábra Lorenzo Lotto-szőnyeg a kálnoki református templomból. Usak vagy környéke, 17. század. (SzNM, R. 8080, Vargyasi Levente felv.)

8. ábra Gördesz imaszőnyeg a vajdakamarási református templomból. Usak vagy környéke, 17. század. (SzNM, R. 8601, Vargyasi Levente felv.)

9. ábra Madaras szőnyeg töredékei a dedrászéplaki református templomból. Szelendi(?), 17. század első fele. (SzNM, R. 10550, Vargyasi Levente felv.)

10. ábra Lorenzo Lotto-szőnyeg ismeretlen helyről. Usak vagy környéke, 17. század. (SzNM, Lsz. n., Vargyasi Levente felv.)

11. ábra Lorenzo Lotto-szőnyeg ismeretlen helyről. Usak vagy környéke, 17. század. (SzNM, Lsz. n., Vargyasi Levente felv.)